

บทบาทของ เอกชนและรัฐบาลที่มีต่อกิจการ เมืองแร่คิงุก

แร่ธาตุที่อยู่ใต้ดินจะไม่มีคุณค่าใด ๆ เลยหากไม่มีการขุดนำขึ้นมาใช้ให้เกิดประโยชน์ มนุษย์รู้จักนำแร่ธาตุมาใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันนับตั้งแต่โบราณกาล การขุดหาแร่ได้รับการพัฒนาเรื่อยมาจากการขุดหาคอยมือ ในอดีต เครื่องมือง่าย ๆ จนกระทั่งใช้เครื่องจักร เครื่องกลที่ทันสมัยดังเช่นในปัจจุบัน สำหรับประเทศไทยได้ก้าวออกจากยุคโบราณของการทำเหมืองแร่มาสู่ยุคใหม่ เมื่อสมัยรัชกาลที่ ๔ ด้ยการนำของชาวจีนผู้มีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนากิจการเหมืองแร่ไทย และมีชาวตะวันตกทำให้การทำเหมืองแร่ในประเทศไทยเป็นกิจการอุตสาหกรรมที่ทันสมัย ดังนั้นชาวจีนและชาวตะวันตกในฐานะเอกชนจึงนับว่ามีบทบาทสำคัญต่อกิจการเหมืองแร่ ในขณะที่เดียวกันก็ไม่อาจละเว้นที่จะกล่าวถึงบทบาทของรัฐในฐานะผู้ควบคุมให้การทำเหมืองแร่ เป็นไปอย่างมีระเบียบเรียบร้อยและสร้างสภาพการณ์ที่เอื้อต่อความสนใจในการลงทุนของเอกชนในกิจการนี้ ดังนั้นในบทนี้จึงจะได้อธิบายถึงบทบาทของชาวจีน ชาวตะวันตกและรัฐบาลที่มีต่อกิจการเหมืองแร่

ศูนย์วิทยทรัพยากร

ยุคโบราณของการทำเหมืองแร่ไปสู่ยุคใหม่ ในที่นี้หมายถึง เปลี่ยนจากการขุดร่อนหาแร่แบบเก่าที่กระทำเป็นรายคนและทำเหมืองครั้งคราว มาเป็นการใช้เครื่องจักรแบบง่าย ๆ มีการรวมกลุ่มกันทำเหมือง ซึ่งต้องใช้แรงงานมากและกระทำกันเป็นงานอาชีพประจำ.

ยหบาทของชาวจีนที่มีต่อกิจการเหมืองแร่ดีบุก

ชาวจีนรู้จักดินแดนภาคใต้ของไทยมาช้านาน ก่อนที่คนไทยจะอพยพมายังดินแดนลุ่มน้ำเจ้าพระยา จากการติดต่อค้าขายระหว่างประเทศจีนกับอินเดีย มีพ่อค้าจีนเดินทางย่านแหลมมลายูเพื่อไปทางตะวันตก เมืองที่แวะนั้นได้แก่ ชุมพร สุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราช และปัตตานี บางครั้งก็แวะทางชายฝั่งทะเลตะวันตก คือ เกาะภูเก็ตที่มีแร่ดีบุกเป็นสินค้าสำคัญ พ่อค้าจีนรับซื้อแร่จากพวกซุค ร่อนแร่ชาวพื้นเมืองและเมื่อพบแหล่งแร่ที่ดีจึงมีการตั้งถิ่นฐานทำเหมืองและถลุงแร่ดีบุกมานับแต่ก่อนสมัยสุโขทัย^๑

ตลอดระยะเวลาของประวัติศาสตร์ไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัย อยุธยาจนถึงรัตนโกสินทร์ ไทยติดต่อกับการค้ากับจีนเสมอมา ดังนั้นพ่อค้าจีนย่อมคุ้นเคยกับแหลมมลายูและเมืองท่าทางใต้ของไทยเป็นอย่างดี เหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องของจีนทางภาคใต้ในสมัยอยุธยาระหว่าง พ.ศ. ๒๑๐๓ - ๒๑๑๓ คือมีโจรสลัดชาวจีนชื่อ ลิน เต่า เขียน ซึ่งหากินทางปล้นสะดมแถวกวางตุ้งกับฟูเกี้ยนหลบหนีมาอยู่ที่ปัตตานีพร้อมด้วยพรรคพวกประมาณ ๒,๐๐๐ คน มีอำนาจถึงกับเจ้าเมืองมลายูยกลูกสาวให้^๒ ฉะนั้น อาจเป็นไปได้ที่มีชุมชนจีนในปัตตานีมาแต่ครั้งอยุธยา

สมัยต้นรัตนโกสินทร์ เอกสาร เบอริงก์กล่าวถึงพ่อค้าจีนที่มาค้าขายที่เมือง นครศรีธรรมราชว่า ใ้รับการต้อนรับดีกว่าพ่อค้าชาติอื่นและเสียภาษีเพียงครึ่งหนึ่ง

^๑ William G. Skinner, Chinese Society in Thailand

(New York : Cornell University Press, 1962), p. 10.

^๒ Ibid.

ของอัตราภาษีที่กำหนดไว้ตามเมืองท่าต่าง ๆ ของสยาม^๑ สมัยนี้ไทยพยายามขยายการค้ากับประเทศจีนมากขึ้น และส่งเสริมการอพยพของชาวจีนเช่นเดียวกับเมื่ออังกฤษได้ป็นิ่งมีเงินอพยพเข้ามาอาศัยอยู่มากจนกลายเป็นพลเมืองส่วนใหญ่ของป็นิ่ง มีพ่อค้าจีนจากป็นิ่งเดินเรือค้าขายระหว่างเกาะป็นิ่งกับหัวเมืองชายฝั่งทะเลตะวันตกของไทย^๒ ที่พียงานี้ปรากฏชุมชนจีนประมาณ ๖๐๐ คน ๓๐ หลังคาเรือน ทำการผูกขาดการถลุงแร่ดีบุกของที่นี่^๓ จึงน่าจะสันนิษฐานว่ามีชาวจีนอพยพเข้ามาทางภาคใต้เป็นครั้งคราวเสมอมา

ในสมัยต้นรัตนโกสินทร์มีชุมชนจีนตั้งหลักแหล่งตามเมืองสำคัญทางใต้เท่าที่ปรากฏมีชาวจีนที่มาจากเมืองจีนโดยตรง ได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าเมืองอย่างน้อยถึง ๓ คน คือ หลวงสุวรรณคีรีสมบัติ (เหยียง แซ่เฮา) เจ้าเมืองสงขลา สมัยพระเจ้าตากสิน กรุงธนบุรี พระรัตนเศรษฐี (คอซู่เจียง ฅ ระนอง) ผู้ว่าการเมืองระนอง ในสมัยรัชกาลที่ ๓ และพระยาอภัยภูธรรักษา ผู้ว่าการเมืองกระบุรี ในสมัยรัชกาลที่ ๔ นอกจากนี้ยังมีชาวจีนรับผูกขาดท่าภาษีทุกเมืองแม้แต่เมืองที่มีชาวมลายูอยู่มาก เช่น กลันตัน ตรังگانู ก็ยังมีชาวจีนรับผูกขาดภาษีฝิ่น สุราบอนเบีย^๔ ข้อเท็จจริงดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงอำนาจการปกครองและเศรษฐกิจ

^๑ สวัสดิ์ สุวรรณสถิตย์, เอกสารของเฮนรีเบอร์นี เล่ม ๒ ตอน ๑ หน้า ๑๖๒.

^๒ กจ. เอกสารรัชกาลที่ ๕ กห. เล่ม ๕๖, เรื่องถึงข้าหลวงรักษาราชการหัวเมืองตะวันตกว่าควยตั้งกงสุลอังกฤษเมืองไทย แยก ๑๑ เมือง ร.ศ. ๑๐๘ หน้า ๑๐ - ๑๒.

^๓ นันทา วรเนติวงศ์, ผู้แปล จดหมายเหตุของเจมส์โลว์ หน้า ๕๖.

^๔ "พงศาวดาร ร้อย กล่อมเอียง," พระบรมราชาไชยเกี่ยวกับปัญหาชาวจีนในพระราชอาณาเขต รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิถิต คณะประวัติศาสตร์ คุรุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๖), หน้า ๑๔.

ของชาวจีนซึ่งมีผู้นิยมมีใช้น้อย และคงจะต้องเป็นที่ยอมรับของคนพื้นเมืองนั้น ๆ ชุมชนจีนที่ตั้งหลักแหล่งถาวรนับได้ว่าเป็นฐานเศรษฐกิจของเมือง

การอพยพของชาวจีน

ปลายสมัยรัชกาลที่ ๓ เป็นต้นมา มีการอพยพของชาวจีนเข้ามาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มาก สาเหตุของการอพยพเนื่องจากภายในประเทศจีนมีความยุ่งยากทางการเมืองและเศรษฐกิจทรุดโทรม ชาวจีนจึงเดินทางออกนอกประเทศเพื่อแสวงหาความร่ำรวยและชีวิตที่ดีกว่าสำหรับประเทศต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีนโยบายสนับสนุนการเข้ามาของจีนอพยพ ทั้งนี้เพราะการขยายตัวทางเศรษฐกิจในกิจการเกษตร อันได้แก่ การทำไร่ขนาดใหญ่และเหมืองแร่ของรัฐบาล ตะวันตกที่ปกครองอาณานิคม จึงมีความต้องการแรงงานมาก ชาวพื้นเมืองที่มีอยู่อย่างกระจัดกระจายและมีจำนวนน้อยก็ยากที่จะชักชวนให้ละทิ้งอาชีพการเกษตรเดิมมาเป็นกรรมกรรับจ้างได้ ตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ ๒๓ มีการอพยพของชาวจีนครั้งใหญ่เข้ามาเป็นกรรมกรเหมืองดีบุกในเกาะบังกา (Banka) เกาะบิลลิตัน (Billiton) และทางภาคตะวันตกของมลายู รวมทั้งการทำไร่ยางพาราขนาดใหญ่ที่ขยายตัวอย่างรวดเร็วในหมู่เกาะอินเดี๋ยตะวันออกเฉียงใต้และมลายู สำหรับในประเทศไทย รัฐบาลสนับสนุนให้คนจีนอพยพเข้าประเทศดังปรากฏในปลายสมัยรัชกาลที่ ๓ มีจีนอพยพเข้ามาถึงปีละ ๑๕,๐๐๐ คน^๒

^๑จอห์น แบสตัน และ เฮนรี เบนค้ำ, "ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้สมัยใหม่", แปลโดย ภรณี กาญจนรัฐกิจ และ ชื่นจิตต์ อ่ำไพพรรณ (กรุงเทพฯ : นำอักษรการพิมพ์, ๒๕๒๑), หน้า ๑๓๗.

^๒ฟวงร้อย กล่อมเอี้ยง, เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๒.

แหล่งที่ชาวจีนเข้ามาอยู่มากนอกจากกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นแหล่งใหญ่ที่สุดแล้ว มีหัวเมืองภาคใต้เป็นอันดับสอง ปัจจัยที่ดึงดูดคือการขยายตัวของการทำงานเหมืองแร่ในภาคใต้ที่มีความต้องการแรงงานสูง ชาวจีนที่เข้ามาทำงานในภาคใต้ส่วนใหญ่เป็นจีนฮกเกี้ยนมาจากเมืองเอมิ่ง (Amoy) เกือบทั้งหมดของชาวจีนเหล่านี้เข้ามาทำเหมืองแร่ นอกจากนั้นมีอาชีพค้าขายและช่างฝีมือ^๑ และกล่าวได้ว่าแทบทุกคนเดินทางผ่านจากมลายูและปีนัง เพราะในระยะต้นไม่มีการนำคนจีนมาจากเมืองจีนถึงภาคใต้ของไทยโดยตรง

เป็นที่น่าสังเกตว่า การอพยพเข้าออกของชาวจีนมีอัตราสูง เนื่องจากชาวจีนเข้ามาเป็นกรรมกรเหมืองแร่ชั่วคราวกันมาก เมื่องานหมดหรือราคาดีบุกตกต่ำ หรือภาวะค่าครองชีพสูง เช่น เครื่องอุปโภคบริโภค ข้าว ฝิ่น ราคาสูงก็ก็ ญาติจีนมักอพยพไปทำงานในมลายูหรือกลับประเทศจีนไป ดังเห็นได้จากรายงานในสมัยรัชกาลที่ ๕ ดังนี้ "ประการหนึ่ง คนไทยจะให้ประพฤตินเหมือนคนจีนนั้นไม่ได้เพราะคนจีนนั้น เมื่อได้ทำเหมืองดีบุกแล้วก็กลับคืนไปบ้านเมือง ส่วนไทยไม่มีที่จะไปหากินข้างไหน จึงคิดเห็นว่าคนไทยควรจะให้ทำนาทุกคน"^๒

ระบบการอพยพของชาวจีน

จีนอพยพแบ่งได้เป็น ๒ พวก คือ พวกอิสระ กับพวกได้รับอนุญาต เพราะที่พวกอิสระคือพวกที่จ่ายค่าโดยสารเรือเดินทางมาเอง ไม่ต้องอาศัยความช่วยเหลือ

^๑ พวงร้อย กล่อมเอียง, "พระบรมราชาไชยเกี่ยวกับปัญหาชาวจีนในพระราชอาณาเขตรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว" หน้า ๓๒.

^๒ กจช. เอกสารรัชกาลที่ ๕ กษ.๑๐/๕, เรื่องตั้งข้าหลวงเกษตรสำหรับตรวจราชการเพาะปลูก (๑๑ - ๓๐ ตุลาคม ร.ศ. ๑๒๔).

ในการอพยพ จึงมีอิสระจะไปทำงานที่ไหนก็ได้ กลุ่มนี้เป็นส่วนใหญ่ของผู้
อพยพ ส่วนพวกได้รับอนุเคราะห์หรือพวกตั๋วเงินเชื่อ (Credit-ticket) คือ
พวกที่มีผู้ช่วยออกค่าโดยสารให้ก่อน พวกนี้ยังแบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ ประเภทแรก
มีนายจ้าง เช่น นายเหมืองออกค่าโดยสารให้และต้องทำงานใช้หนี้แก่นายจ้างจนหมด
จึงเป็นอิสระ ประเภทที่สอง เป็นพวกที่มีหัวหน้าเงินหรือบริษัทหาแรงงานซึ่งตั้งขึ้น
อย่างแพร่หลายเป็นผู้ออกค่าเดินทางให้ เมื่อมาถึงจะถูกกักตัวไว้จนกว่าจะมีคนมา
จ้างไป^๑

การเดินทางของจีนอพยพอยู่ในระหว่างเดือนมิถุนายน และตุลาคม เพราะ
เป็นเวลาที่อากาศดีเหมาะแก่การเดินทางเรือในทะเลจีน มีพวกหัวหน้าเงินหรือเจ้าแก้ว
(Key Tow) ไปเที่ยวหาหนุมเงินตามชนบทแถบมณฑลกว๋างตุ้งบรรทุกเรือเดินทางมา
เรือลำหนึ่งบรรทุกได้ไม่ต่ำกว่า ๑,๐๐๐ คน^๒ เมื่อเรือจีนอพยพเดินทางมาถึงท่าเรือ
สิงคโปร์หรือปีนัง จะมีนายจ้างชาวจีนหรือชาวยุโรปมาติดต่อขอจ้างพวกนี้ สำหรับ
อัตราค่าโดยสารเรือหากจ่ายเงินสดเสีย ๗ - ๘ เหรียญมาเลย์ (ประมาณ ๑๔ -
๑๖ บาท) หากเป็นเงินเชื่อเสีย ๑๒ เหรียญ (๒๔ บาท) ถ้าพวกนายจ้างติดต่อกับ
หัวหน้าเงินจัดหาแรงงาน หัวหน้าเงินจะคิดค่าตัวจีนอพยพถึงคนละ ๒๐ เหรียญมาเลย์
จากเงินลงทุนเพียง ๑๓ - ๑๔ เหรียญมาเลย์ เท่านั้น ที่เหลือเป็นกำไรไป^๓

^๑ Yip Yat Hoong, The Development of the Tin Mining Industry of Malaya p. 71.

^๒ กจช. เอกสารรัชกาลที่ ๕ ม.๕๓/๕, เรื่องขออนุญาตเรือกรมตำรวจ
ภูธรให้พลตระเวนมณฑลภูเก็ต (๒๒ พฤศจิกายน - ๒๔ ธันวาคม ร.ศ. ๑๒๕).

^๓ Yip Yat Hoong, The Development of the Tin Mining Industry of Malaya p. 71.

สำหรับพวกอพยพในระบบตั๋วเงินเชื่อ (Credit-ticket System) ก่อทำสัญญากับหัวหน้าเงินหรือบริษัทที่จัดพามา มีสาระสำคัญ ดังนี้

๑. หัวหน้าเงินหรือบริษัทจะเป็นผู้ออกค่าโดยสารให้
๒. ผู้อพยพจะได้รับค่าแรงตามรายวันที่ทำงาน ถ้าทำตลอดเดือนได้ค่าจ้างราวเดือนละ ๓๐ - ๔๐ เหรียญ กับอาหารและที่พัก
๓. ผู้อพยพจะได้รับเงินล่วงหน้าสำหรับเลี้ยงครอบครัว ซึ่งจะต้องผ่อนไถ่ภายหลัง จากค่าจ้างแรงงาน
๔. ผู้อพยพต้องสัญญาว่าจะทำงานอยู่ ๓ ปี^๑ ถ้าหนีหายหรือบิณฑิวิว่าจะยอมให้ลงโทษทางอาญา^๒

แรงงานที่ได้จากวิธีจ้างแบบทำสัญญานี้เรียกว่า Indenture Labour พวกหัวหน้าเงินจัดหาแรงงานจะได้เงินคืนต่อเมื่อมีคนมาจ้างพวกเงินอพยพในระบบตั๋วเงินเชื่อไปทำงาน โดยให้นายจ้างและเงินรับจ้างปฏิบัติตามสัญญา ในช่วงที่มีความต้องการแรงงานมาก เนื่องจากการพัฒนาอุตสาหกรรมเหมืองแร่ในมลายู ราคาค่าตัวกุลิเงินสูงขึ้น เช่น ใน พ.ศ. ๒๔๓๓ กุลิเงินท่าเหมืองแร่ที่คินตา (Kinta) มีค่าตัวถึง ๒๕ - ๓๐ เหรียญ^๓ ธุรกิจการจัดหาแรงงานเงินอพยพนี้ดำเนินการโดยนายหน้า

^๑ ในความเป็นจริงแล้ว เวลาอาจไม่ใช่เป็นเครื่องกำหนด ขึ้นอยู่กับว่าจะชดใช้หนี้สินหมดหรือไม่.

^๒ ฝ่าฝืนเงื่อนไขระยะเวลาจ้างอาชญาภาพ, ศาลสันเสมเค็จ เล่ม ๖.
หน้า ๑๕๘.

^๓ Yip Yat Hoong, The Development of the Tin Mining Industry of Malaya p. 71.

ชาวจีนที่ป็นังและสิงคโปร์ ซึ่งมีตัวแทนสำนักจัดหางานที่ฮ่องกงและมาเก๊า ในระยะหลังการปฏิบัติเป็นไปอย่างค่อนข้างไร้ศีลธรรม เอารัดเอาเปรียบผู้ขายแรงงาน การนำแรงงานอพยพมาทางเรือมีสภาพไม่ต่างกับสินค้า การซื้อขายบริการ เหมือนการขายหมูขนานนามในภาษาจีนว่า "Chue Tsai" ผู้อยู่ในระบบตัวสินค้าจะต้องทำงานหนักอย่างน้อย ๑ ปี โดยไม่ได้ค่าจ้างเพียงเพื่อใช้หนี้ค่าเดินทาง

การทำเหมืองแร่ในไทยได้แรงงานจากจีนที่มาจากมลายูทั้งสิ้น เป็นพวกที่มีอิสระไม่อยู่ในระบบสัญญา (Indenture Labour) หรือไม่ก็เป็นพวกที่หนีนายจ้างทางมลายูมา อย่างไรก็ตาม เหมืองแร่ในไทยยังขาดแรงงานอยู่มาก ดังนั้นใน พ.ศ. ๒๔๓๕ และ พ.ศ. ๒๔๔๔ จึงมีการนำเงินอพยพมาจากเมืองจีนเข้ามาถูกเก็บโดยตรงไม่ผ่านมลายู เพราะเกรงพวกจีนจะหลบหนีหรือเมื่อพบญาติพี่น้องที่มลายูจะไม่ยอมมาเมืองไทย การนำเงินอพยพมาทั้ง ๒ ครั้งนี้ นายเหมืองและนายอากรเงินได้รับความช่วยเหลือทางการเงินจากรัฐใหญ่เพื่อเป็นค่าใช้จ่าย^๑ ในระยะหลังไม่มีการนำแรงงานอพยพจากเมืองจีนโดยตรง แต่การได้แรงงานเหมืองแร่เป็นไปในรูปของการที่คนทำเหมืองอยู่เดิมชักชวนญาติพี่น้องมา หรือไม่ก็เป็นเงินเกิดที่ญาติเองเป็นส่วนใหญ่ เงินอพยพที่เข้ามามีจำนวนมากและมีลูกหลานจนกลายเป็นพลเมืองส่วนมากของมณฑลภูเก็ต จากการประมาณการจำนวนคนจีนในภาคใต้ที่มีอัตราเฉลี่ย ๑๓.๕ % ของจำนวนชาวจีนทั้งหมดของประเทศ^๒ จะเห็นว่าจำนวนชาวจีนเพิ่มขึ้น

^๑ กจข. เอกสารรัชกาลที่ ๕ ม.๕๓/๕, เรื่องเดียวกัน.

^๒ จากกรนำจำนวนชาวจีนในภาคใต้ พ.ศ. ๒๔๔๗, ๒๔๖๒ และ ๒๔๗๒ มาหาอัตราเฉลี่ย อ้างใน William G. Skinner, Chinese Society in Thailand p. 69, 74, 199.

ตารางที่ ๗
จำนวนชาวจีนในภาคใต้

พ.ศ.	จำนวนชาวจีน
๒๓๙๓	๒๐๒,๕๐๖
๒๔๐๓	๕๔๐,๐๐๐
๒๔๑๓	๓๔๒,๐๐๐
๒๔๒๑	๒๓๖,๒๕๐
๒๔๒๓	๓๙๐,๑๕๐
๒๔๒๘	๒๐๒,๕๐๐
๒๔๓๓	๔๐๕,๐๐๐
๒๔๓๕	๒๐๒,๕๐๐
๒๔๓๖	๖๙,๕๖๐
๒๔๓๗	๑๒๑,๕๐๐
๒๔๔๓	๕๕,๐๐๐ - ๘๑,๐๐๐
๒๔๔๗	๕๑,๘๕๐
๒๔๕๐	๑๘๙,๐๐๐
๒๔๕๓	๖๓,๐๔๕
๒๔๕๔	๑๖๒,๐๐๐
๒๔๕๕	๕๔๐,๐๐๐
๒๔๕๘	๑๓๕,๐๐๐
๒๔๕๙	๒๐๒,๕๐๐
๒๔๖๒	๓๘๐,๐๐๐
๒๔๖๔	๓๘๑,๐๓๐
๒๔๗๒	๕๓๖,๖๙๐

ที่มา William G. Skinner, Chinese Society in Thailand
(New York, Cornell University Press, 1962), p.69,
74, 119.

การเพิ่มจำนวนของชาวจีนและการเข้าครอบครองทางเศรษฐกิจ ทำให้รัฐเริ่มหันมาสนใจเกี่ยวกับชาวจีนอพยพในประเทศไทย ใน พ.ศ. ๒๔๔๗ พระยาสุชุมณย์วินิต สมุหเทศาภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราช ได้เสนอร่างพระราชบัญญัติลูกจ้างเหมืองแร่มณฑลนครศรีธรรมราช เนื่องจากมีการว่าจ้างแรงงานเหมืองแร่มาก จึงมีจุดประสงค์จะควบคุมการว่าจ้างแรงงานให้เกิดความเป็นธรรมแก่ทั้งฝ่ายนายจ้างและลูกจ้าง การจัดระเบียบสัญญาว่าจ้าง สวัสดิการที่นายจ้างพึงให้แก่ลูกจ้าง ตลอดจนบทลงโทษในกรณีที่ลูกจ้างหลบหนีงาน แต่ร่างพระราชบัญญัตินี้มิได้รับการพิจารณาใช้จนมาใน พ.ศ. ๒๔๕๑ จึงได้มีการเสนอ "ร่างพระราชบัญญัติจีนใหม่ ร.ศ. ๑๒๗" ร่างพระราชบัญญัตินี้ฉบับใหม่มีขอบเขตกว้างกว่าร่างพระราชบัญญัติลูกจ้างเหมืองแร่ กล่าวคือ เป็นการควบคุมชาวจีนอพยพทั้งหมด ไม่เฉพาะแต่กรรมกรเหมืองแร่เท่านั้น^๑ แต่ร่างพระราชบัญญัตินี้ก็มีได้มีผลบังคับใช้ จนกระทั่งใน พ.ศ. ๒๔๖๐ ได้มีการออก "กฎเสนาบดีเรื่องคนเข้าเมือง" ซึ่งต่อมาได้ประกาศใช้ เป็น "พระราชบัญญัติคนเข้าเมือง พ.ศ. ๒๔๗๐" เพื่อควบคุมการเข้าเมืองของคนต่างด้าวทั้งหมด แต่มีเป้าหมายที่คนจีนเป็นสำคัญ^๒ เป็นที่น่าสังเกตว่าความคำริ่เดิมในเรื่องนี้ของพระยาสุชุมณย์วินิตที่มีจุดมุ่งหมายที่แรงงานเหมืองแร่ชาวจีนซึ่งเป็นแรงงานส่วนใหญ่ในภาคใต้ แต่จุดมุ่งหมายได้เปลี่ยนแปลงไป เพราะมีปัจจัยทางการเมืองเข้ามาเกี่ยวข้อง จึงกลายเป็นการควบคุมชาวจีนไป

^๑ กจช. เอกสารรัชกาลที่ ๖ น.๒๕/๑, ร่างพระราชบัญญัติจีนใหม่

ร.ศ. ๑๒๗.

^๒ ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๔๐ พ.ศ. ๒๔๗๐ - ๒๔๗๑, พระราชบัญญัติคนเข้าเมือง พ.ศ. ๒๔๗๐.

อย่างไรก็ตาม กล่าวได้ว่า การพัฒนากิจการเหมืองแร่ในประเทศไทย และประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้อาศัยแรงงานจีนอพยพเป็นปัจจัยสำคัญที่สุด คนจีนเป็นทั้งนายเหมือง กรรมกรเหมือง ผู้ค้าขายขนส่งแร่และสินค้าต่าง ๆ พลังของคนจีนค้ำเงินทุนและแรงงานช่วยในการสร้างทางคมนาคม สาธารณูปโภค ตลอดจนนำภาษีให้แก่รัฐบาลจำนวนไม่น้อย มีผู้คำนวณไว้ใน พ.ศ. ๒๔๓๔ ว่า คนจีนหนึ่งคนต้องเสียภาษีแก่รัฐบาลหนึ่งไม่ต่ำกว่า ๔๐ บาท^๑ ฉะนั้น หากมีคนจีนในภาคใต้จำนวนประมาณ ๑๐๐,๐๐๐ - ๒๐๐,๐๐๐ คน รัฐบาลจะมีรายได้จากคนจีนถึงปีละ ๔ - ๘ ล้านบาท

บทบาทของชาวจีนในกิจการเหมืองแร่

ผู้รุกทางประวัติศาสตร์กิจการเหมืองแร่ไทยยุคใหม่คือชาวจีน ไม่ว่าจะ เป็นค้ำเงินเทคนิค แรงงานและทุนชาวจีนเป็นผู้เริ่มต้นทั้งสิ้น ก่อนที่ชาวตะวันตกจะ เข้ามาพัฒนากิจการเหมืองแร่สมัยใหม่ ตลอดสมัยรัชกาลที่ ๕ ชาวจีนเป็นผู้ครอบ ครองกิจการเหมืองแร่ส่วนใหญ่มีชาวตะวันตกราย ที่จะประสบความสำเร็จ เนื่องจากที่ชาวจีนมีพลังในการผลิต คำนวณวิธีการ ตลอดจนการจัดรวมกลุ่มทาง สังคมเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ดังนั้นความสำเร็จของชาวจีนจึงมิได้อยู่ที่การผลิตที่ ไซเทคนิควิทยาการสูง แต่ขึ้นอยู่กับการจัดการกับปัจจัยการผลิตดังกล่าว บทบาทของ ชาวจีนจะกล่าวต่อไปนี้คือ ค้ำเงินแรงงาน การทำเหมืองแร่และทุน

^๑ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๔๐ พ.ศ. ๒๔๓๐ - ๒๔๓๑, "พระราชบัญญัติคนเข้าเมือง พ.ศ. ๒๓๓๐."

๑. คานแรงงาน

คนจีนเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดในภาคแรงงาน อาจกล่าวได้ว่า ส่วนใหญ่ของจีนอพยพในภาคใต้เข้ามาเป็นแรงงานเหมืองแร่ และแรงงานเหมืองแร่ ทั้งหมดเป็นชาวจีน ประมาณว่าใน พ.ศ. ๒๔๓๓ มีคนงานเหมืองแร่ทั้งหมดเฉพาะ ที่ภูเก็ต ๘,๕๔๔ คน^๑ และเมื่อถึง พ.ศ. ๒๔๖๔ มีไม่ต่ำกว่า ๑๖,๐๐๐ คน^๒ ภูลิจีน มักทำงานกับนายเหมืองจีนด้วยกัน เพราะกินอยู่เสรีภายใต้ระบบกงสี กงสีหมายถึง เหมืองหนึ่งซึ่งเป็นทั้งแหล่งขุดแร่ ที่ทำการ บ้านพักอาศัยของนายเหมืองและลูกจ้าง รวมทั้งร้านค้าเครื่องอุปโภคบริโภค โรงเดิน ในระบบกงสีนี้ลูกจ้างจะได้รับค่าจ้าง เป็นการตอบแทนแรงงาน พวกที่เป็น "อิสระ" ไม่อยู่ในระบบสัญญาได้รับเงินเดือน เดือนละ ๓๐ - ๔๐ เหรียญมาเลย์ ส่วนพวกที่อยู่ในระบบสัญญาจะต้องทำงานเป็น เวลา ๑ - ๓ ปี โดยไม่ได้อะไรเลย ทั้งนี้เพื่อหักค่าใช้จ่ายเดินทางจนกว่าจะครบจึง เป็นอิสระได้ นายเหมืองจะจ่ายเงินเดือน ๖ เดือนต่อครั้งหลังจากที่ขายแร่ได้ แต่บางครั้งเมื่อการทำเหมืองขาดทุน นายเหมืองอาจจ่ายค่าแรงให้เพียงครึ่งหนึ่ง หรือหนึ่งในสี่ส่วนหรือไม่จ่ายเลย เป็นเหตุให้มีการทะเลาะวิวาทระหว่างนายเหมือง กับลูกจ้างอยู่เนือง ๆ อย่างไรก็ตาม ระหว่างนั้นลูกจ้างจะได้อาศัยที่พักและอาหารแต่ต้อง จ่ายค่าเสื้อผ้า ผืน และสิ่งอื่น ๆ ในระบบเงินเชื่อกับนายเหมืองซึ่งคิดหักบัญชีกันทุก ครั้งปีเช่นกัน นายเหมืองเป็นเจ้าของร้านค้าของภายในกงสี รวมทั้งโรงบ่อนเบี้ย ร้านค้าสุราและผับ

^๑พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ระยะทางเสด็จพระราช
ดำเนินประพาสทางบก ทางเรือ รอบแหลมมลายู ร.ศ. ๑๐๕ หน้า ๑๓๕.

^๒กจข. เอกสารรัชกาลที่ ๖ ม.๒๕/๕, เรื่องรัฐบาลอังกฤษปิดสินค้า
ปิ่นังไม่ให้ส่งมา ภูเก็ตมีข่าวสาร น้ำมันก๊าก พอใช้ถึงชั้นวาคมนี่ (๒๔๕๔ - ๒๔๖๔).

ฝิ่นเป็นสิ่งคู่กับกุลิเมืองแร่ไขเสฟเพื่อให้นักำลังทำงาน นายเหมืองรับ
ซื้อจากนายอากรฝิ่นในราคาถูกกว่าท้องตลาด คือประมาณ ๘ สลึงต่อคำลึงเงิน^๑
ขณะที่ราคาฝิ่นในไทยแพงกว่ามลายู กุลิเงินจะเดินทางออกจากเมืองไทยไปรับจ้าง
แรงงานในมลายูเป็นจำนวนมาก ทำให้เกิดขาดแรงงาน การทำเหมืองตกต่ำ
พลอยให้บ้านเมืองซบเซา รัฐต้องลดราคาฝิ่นลงให้ใกล้เคียงกับมลายู^๒ ฝิ่นจึงนับว่า
เป็นปัจจัยที่ผูกติดอยู่กับการทำเหมืองแร่มาก มณฑลภูเก็ตเคยขายฝิ่นได้เดือนละ
๓,๐๐๐ คำลึง หักค่าซื้อฝิ่นและค่าใช้สอยแล้วได้กำไรหนึ่งถึง ๙๕๐,๐๐๐ บาท^๓

ฝิ่น บ่อนเบี้ย สุรา เป็นเครื่องบันเทิงใจของชาวยุโรปที่ขาดไม่ได้ไป
เพราะคิดหนี้สินนายจ้างไม่หมดสิ้น โอกาสที่จะเลื่อนฐานะของตนเป็นไปไค้ยาก มีกุลิ
เงินไม่น้อยที่ตกอยู่ในสภาพเช่นนี้ คั้งที่สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ ทรงชี้ให้
เห็นถึงสภาพกุลิเงินในกรุงลิวว่า

มูลเหตุเกิดแต่พวกเหมืองคิดหาผลประโยชน์เอาเปรียบกุลิด้วยจรรยาต่าง ๆ
เกิดขึ้นในเขตแดนอังกฤษก่อน แต่จะเลาเฉพาะที่เกิดในเมืองไทย คือ
นายเหมืองรับผูกขาดขายฝิ่น สุรา คั้งบ่อนเบี้ยในตำบลที่ตั้งเหมืองของตน
นอกจากนั้นตลาดที่ขายของกินและเครื่องใช้ต่าง ๆ ที่ตำบลนั้นก็เป็นของ
นายเหมืองตั้งขายเอากำไรอีกชั้นหนึ่ง เหมืองมักตั้งอยู่ไกลบ้านเมือง พวกกุลิ
ที่อยู่ประจำเหมือง เหมืองหลายร้อยต่องานหนักตลอดวัน เมื่อถึงเวลา

^๑ กจช. เอกสารรัชกาลที่ ๕ กษ.๖.๑/๖, เรื่องการทำเหมืองในมณฑล
ภูเก็ตและขอพนักงานแผนที่ไม่ออก (๑๘ มีนาคม ร.ศ. ๑๑๑ - ๑๕ มีนาคม ร.ศ. ๑๑๕).

^๒ กจช. เอกสารรัชกาลที่ ๕ ค.๑๔.๑ ก./๗, เรื่องจัดการอากรฝิ่นหัวเมือง
ชายทะเลตะวันตก (ร.ศ. ๑๑๖ - ๑๒๖).

^๓ เรื่องเดียวกัน.

สิ่งงานอยากหย่อนใจให้สนุกสนานก็มักพากันหุ้มนมาเล่นบ่อนเบี้ยและสูบบุหรี่
กินสุราหรือซื้อของที่ร้านของนายเหมือง ที่ไมรุคิจจริง ๆ ภู่อเงินค่าจ้าง
ดวงหน้าเป็นลูกหนูนายเหมือง กลายเป็นคนอนาถถูกกคชชชสรอยถูกแรงเงิน
ใครได้รับความเคียดกรอน^๑

ปกติลูกจ้างกงสีทำงานวันละ ๑๐ ชั่วโมง เมื่อมีเวลาว่างอาจทำงาน
ในเมืองของตนร่วมกับลูกจ้างคนอื่นในบริเวณเหมืองเก่าหรือที่ยังไม่มีการทำเหมือง
นอกเหนือจากเหมืองหลักที่ตนรับจ้างแรงงานแล้วขายแร่ที่ได้ให้แก่นายจ้างของตน
การปฏิบัติเช่นนี้มักนำไปสู่การโต้เถียงระหว่างนายเหมืองกับลูกจ้าง เรื่องสิทธิใน
แร่ เมื่อนายเหมืองสงสัยในความซื่อสัตย์ของลูกจ้าง อย่างไรก็ตาม วิธีนี้ถือเป็นกา
ร่วมมือกันของระบบกงสีในหมู่ชาวจีน กรณีที่ลูกจ้างเจ็บป่วยจะหยุดงานไ้มากที่สุด
๓๐ วัน นอกเหนือจากวันหยุดประจำปีตามนักษัตรศตวรรษของชาวจีน เช่น ตรุษจีน ไหว้เจ้า
รวม ๗ วัน^๒

นอกจาก "ระบบกงสี" แล้ว ยังมีวิธีร่วมมือกันทำงานระหว่างนายเหมือง
และลูกจ้างอีกแบบหนึ่ง ดังพระบรมราชธิบายของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
ดังนี้

ยังมีอีกอย่างหนึ่งที่จีนต้นเลี่ยนท้าวเรียกอย่าง "โจปุ่น" คือทำกับข้าวกันกับ
ลูกจ้างบั้นกันดังนี้ นายเหมืองต้องลงทุนซื้อเครื่องมือจางนวยกรูที่ ๆ ที่ ๒
จางคนทำกับข้าว จางสุานปังกี คาชาวสาร ทำโรงกงสีใหญ่จางอยู่ของ
รอนทุนใหญ่จาง แดถารองไป ๕๐ เซนตคคคเป็น ๑ เหยียญ แดกับชาว

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑ สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สาส์นสมเด็จ ๖ : ๒๒๗.

^๒ กจช. เอกสาร กส.กรมแร่ ส่วนรายงาน แฟ้ม ๒/๔๔, เรื่องมณฑล
นครศรีธรรมราช ส่งรายงานตรวจการของหลวงวิริยาโลหกรรม (๒๕ สิงหาคม
พ.ศ. ๒๔๗๐).

ยาฉิ่น ยาแดง เป็นของลูกจ้างตัวเอง

วิธีที่ให้นั้นลูกจ้างชุกแรโคเทาคือ ต้องมาดุงที่โรงคางของนายเหมือง ต้องเสียค่าเช่าโรงในนายเหมืองคางละ ๓๐ เหรียญ ดุงโคเนื้อก็ชุก เทาคือ บันสวนเป็นของนายจ้าง ๕๕ ลูกจ้าง ๔๑ ส่วน แต่ส่วนที่แบ่งนี้ไม่แน ฉะนั้นเหมืองคิงนายเหมืองเอาส่วนมากขึ้น ฉะนั้นไม่ก็ต้องปันส่วนให้ลูกจ้าง มากขึ้น ก็ชุกที่เป็นส่วนของลูกจ้างเทาคือนายเหมืองเก็บไว้ ถึงปีก็คิงฉีกแจก กันครั้งหนึ่ง

วิธีนี้ภาษามลายูเรียกว่า "ระบบฮัน" (han system) ฮัน มีความหมายว่า แบ่งปันหรือหุ้นส่วน ถือว่าลูกจ้างเป็นผู้มีหุ้นส่วนกับนายเหมือง ซึ่งจะมีหัวหน้ากลุ่มลูกจ้างคนมีสิทธิถือหุ้น ๒ - ๓ หุ้น ขณะที่ลูกจ้างถือ ๑ หุ้น ลูกจ้างภายใต้ระบบนี้ จะไม่รับค่าจ้างตายตัว แต่จะได้รับผลกำไรตามหุ้นส่วนของตน ระบบฮันนี้นายเหมืองใช้เพื่อหลีกเลี่ยงการทะเลาะวิวาทเรื่องแร่ที่ชุกโคของพวกกลุ่มลูกจ้าง โดยหัวหน้าลูกจ้างจะเป็นผู้ตกลงกับนายเหมืองในสินแร่ที่ชุกโค ซึ่งขึ้นอยู่กับความสมบูรณ์ของแร่ และขึ้นอยู่กับการทำนายเหมืองจะจัดหาเครื่องมือเครื่องใช้ในการทำเหมืองมากเพียงใด เช่น หากให้เครื่องมือมีน้ำและเครื่องชุกก็จะได้ส่วนปันผลมากขึ้น^๒ ข้อดีของระบบฮันนี้อีกประการหนึ่งคือ สร้างความกระตือรือร้นในการหาแหล่งแร่ทำเหมืองใหม่ ลูกจ้างมักพอใจกับระบบนี้มากกว่าทำงานในกงสี เพราะตนอาจเริ่มต้นโดยไม่มีหุ้นเมื่อทำเหมืองโดยใช้แรงงานของตัวเองระยะหนึ่งก็อาจสะสมทุนเป็นของตัวเองบ้าง กรณีที่เหมืองลุ่มยังมีอาหารและที่พักจากนายเหมือง หากโชคก็ทำเหมืองได้กำไรมาก

^๑ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ระยะทางเสด็จพระราชดำเนินประพาสทางบกทางเรือรอบแหลมมลายู ร.ศ. ๑๐๕ หน้า ๑๓๓.

^๒ Yip Yat Hoong, The Development of the Tin Mining Industry of Malaya, p. 82.

ก็อาจเลื่อนฐานะตนเองจากลูกจ้างมาเป็นเจ้าของเมืองได้ ส่วนใหญ่แล้วหัวหน้าลูกจ้างได้เป็นนายเมืองต่อไป เพราะพวกนี้มีอิทธิพลในหมู่ลูกจ้าง ดังนั้นจะพบว่าระบบอันนี้ทำให้เกิดเมืองเล็ก ๆ ของชาวจีนมากมาย

๒. วิธีทำเมืองแบบจีน

อันที่จริงการทำเมืองแล่น เมืองครา และเมืองใหญ่ ที่เป็นวิธีการทำเมืองแบบจีนนั้น มิใช่เป็นสิ่งที่ชาวจีนนำมาจากประเทศจีน แต่เป็นวิธีการทำเมืองในที่ลุ่มแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นี้มาแต่เดิม เพียงแต่ชาวจีนได้เข้ามาปรับปรุงวิธีการทำเมืองให้ดีขึ้นเท่านั้น การทำเมืองของชาวจีนมีตั้งแต่เมืองเล็ก เช่น เมืองแล่นที่ใช้คนงานไม่ถึง ๑๐ คน ไปจนถึงเมืองใหญ่ที่มีคนงานตั้งแต่ ๒๐ - ๑,๐๐๐ คน^๒ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับทุนรอนของนายเมือง แต่ชาวจีนส่วนใหญ่มักทำเมืองเล็ก เพราะมีทุนน้อย อย่างไรก็ตาม ทั้งเมืองเล็กและเมืองใหญ่ของชาวจีนล้วนแต่ใช้แรงงานเป็นพื้น มีเครื่องจักรประกอบการทำเมืองเล็กน้อยเท่านั้น สำหรับขั้นตอนและวิธีการทำเมืองแบบจีนอธิบายได้ดังนี้คือ

การตรวจแร่ คนจีนที่คิดลงทุนทำเมืองจะจ้างจีนที่เคยทำเมืองแล้วพร้อมด้วยลูกจ้างไปเที่ยวตรวจดูว่าที่ใดมีแร่สมบูรณ์ โดยตรวจดูหินที่มีแร่อยู่ตามลำธารหรือบริเวณใกล้ ๆ กับที่มีการทำเมืองแล้ว เมื่อเห็นว่ามีแร่ก็ซุกเอาแร่มาล้างดูว่ามีเนื้อแร่กี่บูกเท่าใด พอจะทำเมืองได้หรือไม่ การตรวจแร่บางครั้งก็อาศัยโชคกลางเคชานภาพของเจ้าพ่อ "โต๊ะปาหลง" และ "ปุ่นเถากง" ที่จะซึบอแร่กี่บูกได้

^๑ Yip Yat Hoong, The Development of the Tin Mining Industry of Malaya p. 83.

^๒ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ระยะทางเสด็จพระราชดำเนินประพาสทางบก ทางเรือรอบแหลมมลายู ร.ศ. ๑๐๘ หน้า ๑๒๒ และ ๑๓๒.

เล่ากันว่า มีคาถาสวดเวลาเปิดบ่อแร่ที่บุกบหนึ่งที่ชาวจีนนิยมใช้กันว่า "ข้าจะเปิดบ่อแร่ขึ้น ณ ที่นี้ ถ้าพวกเจ้า (คีมุก) ไม่มาประชุมพร้อมกัน ณ ที่นี้แล้ว ข้าจะสาปแช่งเจ้าให้ปั่นเป็นขุสึปลิวไปตามลม..."^๑ เมื่อตรวจพบแล้วต้องตรวจหาธารน้ำเพื่อทำสายน้ำหรือเชือกน้ำไว้เป็นพลังงานในการทำระหัดวิกน้ำจากบ่อแร่ไม่ให้น้ำท่วมและไหลลงแรควัย การทำเหมืองจะขาดเชือกน้ำไม่ได้ เคยมีการยกพวกทำร้ายกันระหว่างนายเหมืองจีนที่ระนอง เมื่อมีการลักคักเชือกน้ำซึ่งถือว่าเป็นหัวใจสำคัญของการทำเหมือง^๒

การทำบ่อแร่ เมื่อตกลงทำเหมืองที่ใดแล้ว นายเหมืองก็จะหาลูกจ้างถึงกงสี สร้างเชือกน้ำ ตั้งระหัดน้ำและรางล้างแร่ การทำรางล้างแร่นั้นเอาระคานใหญ่ยาว ๓ แฉ่นตั้งคินลงเป็นรางเอียงเทลงข้างปลายหนึ่ง ไซสายน้ำมาลงข้างคันทางซึ่งมีระคานเปิดปิดได้ เพื่อบังคับน้ำมากหรือน้อยตามต้องการในการขุดหาแร่ ชั้นแรกต้องขุดเปลือกคินลงไปจนถึงชั้นกระสะแร่ คือชั้นที่มีแร่ปนคินทราย นำมาล้างเอาแต่เนื้อแร่ คนที่ทำการใช้วิธีนี้ลัดกันเป็น ๓ พวก พวกแรกขุดแร่ พวกที่สองขนแร่มาเทลงราง พวกที่สามล้างแร่แยกเอากรวยทรายออกเหลือแต่แร่คีมุกอยู่คนราง แล้วคักเอาแร่ออกจากราง ส่วนน้ำในบ่อแร่ต้องคอยวิดออกโดยไซระหัดเข้าช่วย เนื่องจากฝนคกน้ำท่วม หรือมีน้ำไหลออกจากตาน้ำ มิฉะนั้นน้ำจะท่วมบ่อแร่ เมื่อได้สินแร่คีมุกแล้วจึงนำมาถลุง

^๑สมภพ จันทรประภา, "พระพุทธเจ้าหลวงในวงการเหมืองแร่,"
ข่าวสารโลหกิจ ๓ (ตุลาคม ๒๕๐๑) : ๒๔.

^๒พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, ระยะทางเสด็จประพาสมณฑลปักษ์ใต้ ร.ศ. ๑๒๔ (พระนคร : องค์การค้ำจุนสภา, ๒๕๐๖) หน้า ๑๐๒.

วิธีดองแร่แบบจีนนั้นใช้ก่อเตาด้วยดินรูปคล้ายกระบอกริมปลอกเหล็กรัด มีรูเจาะข้างกันเตาสำหรับให้โลหะไหลออก ด้านตรงข้ามกับรูให้โลหะไหลออก มีรูสำหรับพ่นลมเข้าไปในเตาซึ่งมีระดับสูงกว่าเล็กน้อย เอาสินแร่ค้ำบดกับถ่านไม้ใส่ตอนบนของเตาสลับกันเป็นชั้น ๆ สูดลมเข้าข้างเตา แร่ค้ำบดจะละลายไหลออกทางรูกันเตา แร่ที่ไหลออกมานี้จะถูกนำไปดองในวิธีการเดียวกันนี้อีก ๒ - ๓ ครั้ง จนได้เนื้อแร่ค้ำบดแล้ว เอาเหล็กในพิมพ์ทั้งไว้ให้แข็งตัวจะได้ค้ำบดเป็นแท่งหรือปึกประมาณ ๑๓ - ๑๔ ปึก เท่ากับ ๑ หาบ แล้วแตขนาดพิมพ์เล็กหรือใหญ่ การดองแร่แบบนี้เสียเวลามาก ครั้งหนึ่งกินเวลา ๒ - ๓ วัน^๑ มาในระยะหลังเมื่อนายเหมืองนิยมส่งแร่ค้ำบดไปดองที่ปิ้ง การดองแร่แบบนี้จึงค่อยลดน้อยลงและหมดไปในที่สุด

ดังที่อธิบายนี้เป็นการทำเหมืองค้ำบดแบบจีนโดยทั่วไป จะมีวิธีการแตกต่างออกไปบ้างแล้วแต่ลักษณะพื้นที่ทำเหมือง ชาวจีนมีความมานะอดทนเป็นอย่างมาก ต่อการทำเหมืองในที่ลำบากทุรกันดาร ไค้บดเบิกไปทุกเขตตำบลที่มีแหล่งแร่อันเป็นการนำไปขุดนมเหมืองแร่ต่อไป แม้แต่ตามป่าเขาซึ่งชาวตะวันตกหลายรายต้องประสบความล้มเหลว แต่ชาวจีนยังสามารถทำเหมืองอยู่ได้^๒ ตัวอย่างในความมานะพยายามของชาวจีนคือ การทำเหมืองริมทะเลบริเวณอ่าวทุ่งคาของหลวงบำรุงจีนประเทศทุ่งคา โดยใช้ดินและไม้กระดานทำเป็นเขื่อนกั้นน้ำทะเล เพื่อขุดหาแร่ค้ำบดขยายบริเวณเหมืองในทะเลออกไป แม้ในที่สุดจะสู้ธรรมชาติไม่ได้ แต่ก็แสดงถึงความ

^๑ กจช. เอกสารรัชกาลที่ ๕ ม.๔๘/๔๘, รายงานเมืองเประ ร.ศ. ๑๐๘.

^๒ กจช. เอกสารรัชกาลที่ ๕ กษ.๕๓/๓, เรื่องการขุดค้ำบดหนองเกลือ และการขุดค้ำบดมือจีนหนองเกลือ (๓๑ มกราคม ร.ศ. ๑๑๐).

มานะอย่างยิ่งในการทำเหมืองแร่ และยังนำรายได้ภาษีให้แก่รัฐใน พ.ศ. ๒๔๓๗ เป็นเงินถึง ๔๓,๐๐๐ เหรียญมาเลย์^๑

เมื่อมีการนำเครื่องสูบน้ำมาใช้ในเมืองที่มลายูและแพร่หลายมาถึงไทย ราคาเครื่องสูบน้ำแพงถึง ๔๐,๐๐๐ บาท มีนายเหมืองจีนน้อยรายจะสามารถซื้อ มาใช้ได้ รัฐจึงซื้อเครื่องสูบน้ำมาให้นายเหมืองเช่าที่ตะกั่วป่า การใช้เครื่องสูบน้ำนี้ต่อมาได้พัฒนาเป็นเมืองสูบน้ำเมืองฉีก โดยใช้แรงน้ำฉีกเอาแร่ออกมาที่กรวดทรายแทนการใช้แรงคนชุก ในระยะหลังชาวจีนหันมานิยมทำเหมืองสูบน้ำมากขึ้น ผู้ทำเหมืองสูบน้ำคนแรกคือ หลวงอนุภาณุเกศการ (จินหงวน หงส์หยก) เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๐ และเมื่อมีการทำเหมืองเรือชุกก็มีนายเหมืองจีนที่ร่ำรวยร่วมกับชาว ตะวันตกตั้งบริษัทเหมืองเรือชุก เช่น พระพิทักษ์ชินประชา (ตันมาเสียง ตันทวนิช) ตั้งบริษัทพังงาหินรีเวอร์ชั่น นายเหมืองจีนที่มีเรือชุกคนแรกคือ พระอร่ามสาครเชตต์ (ตันเพ็ชชวค ตันชัย) ดังนั้น จะเห็นได้ว่าชาวจีนรู้จักปรับปรุงนำเอาเทคนิคการทำเหมืองแบบตะวันตกมาใช้ ทำให้ชาวจีนยังคงมีบทบาทในกิจการเหมืองแร่อยู่ได้

เงินทุนของชาวจีน

คนจีนที่อพยพเข้ามาในระยะแรกไม่มีเงินทุนพอจะทำเหมืองได้ ส่วนใหญ่เริ่มต้นจากการเป็นกรรมกร เมื่อสะสมทุนรอนได้ก็เปลี่ยนอาชีพมาค้าขายทำให้มีทุนมากขึ้น และเข้ารับประมุขภาชีอาณาจักรให้ทองที่ต่าง ๆ อันเป็นหนทางไปสู่การขยายกิจการ คำนอื่นรวมทั้งตำแหน่งในทางราชการ ดังตัวอย่างที่เห็นเด่นชัดของการสร้างฐานะ

^๑ กจช. เอกสารรัชกาลที่ ๕ กษ.๖.๑/๑๐, เรื่องหลวงบำรุงเงินประเทศ ขอขมเงินหลวงไปทำทุนข่อแร่ (๑๑ ธันวาคม ร.ศ. ๑๑๔).

ในรูปแบบดังกล่าวคือ จีนคอสูเจียง เป็นจีนฮกเกี้ยน เกิดที่ประเทศจีนอพยพเข้ามาเป็นกรรมกรที่เกาะปีนัง เมื่อสะสมทุนได้จึงเดินเรือค้าขายไปมาระหว่างปีนังกับหัวเมืองชายทะเลตะวันตกของไทย แล้วมาตั้งบ้านเรือนที่เมืองระนองขอผูกขาดอากรคิงเมืองระนอง ได้เป็นหลวงรัตนเศรษฐี ตำแหน่งนายอากรคิง เป็นผู้ทำให้เมืองระนองกลายเป็นแหล่งท่าเหมืองคิง โดยชักชวนชาวจีนเข้ามาทำกันมาก จึงได้รับตำแหน่งผู้ว่าการเมืองระนองคนแรก เป็นคนสกุล ณ ระนอง มีลูกหลานสืบสกุลในตำแหน่งทางราชการที่สำคัญ ๆ และเป็นตระกูลที่มีชื่อเสียงมีอิทธิพลในมณฑลภูเก็ต

กล่าวได้ว่าลักษณะทุนของชาวจีน เป็นทุนที่เกิดจากการสะสมภายในประเทศที่ชาวจีนเข้าไปตั้งหลักแหล่งและยังมีการใช้ทุนเพื่อขยายธุรกิจประเภทอื่นต่อไป เจ้าภาษีนายอากรจีนในท้องที่ที่มีแร่คิงมักทำเหมืองทุกคน และยังทำการค้าขายภายในเหมือง ฉะนั้นกำไรจากธุรกิจหนึ่งจะเป็นทุนในธุรกิจอีกอย่างหนึ่งผลัดเปลี่ยนกันอยู่เช่นนี้ จึงเป็นเหตุผลหนึ่งที่อธิบายได้ว่า เหตุใดกิจการทำเหมืองของชาวจีนจึงสามารถอยู่ได้เมื่อเกิดภาวะการขาดทุนขึ้น แต่ลักษณะหนึ่งคือ เจ้าภาษีนายอากรบางคนจะออกทุนให้จีนทำเหมือง หรือให้ผูกเช่าทำในสัมปทานของตน นายเหมืองจีนในไทยหลายคนต้องกู้เงินจากนายทุนปีนัง เมื่อทำแร่ได้ต้องหักส่วนของแร่ให้แก่นายทุนไป เข้าใจว่านายเหมืองเล็ก ๆ อาจเป็นพวกที่ก้าวมาจากการเป็นกรรมกรเหมืองแร่ที่มีความชำนาญประกอบกับการว่าจ้างแรงงานในระบบฮันคังกล่าวมาแล้ว เปิดโอกาสให้กรรมกรก้าวขึ้นมาเป็นนายเหมืองได้โดยใช้ความมานะพยายามและออกออมสะสมทุน

* กรมศิลปากร, ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๕๐ เรื่องตำนานเมืองระนอง
(พระนคร : องค์การการค้าสุทธา, ๒๕๑๔) หน้า ๒๑ - ๓๖.

อย่างไรก็ตาม แม้เมื่อมาถึง พ.ศ. ๒๔๗๐ ในเมืองภูเก็ตยังมีพ่อค้า
พื้นเมืองที่มีทุนทำเหมืองเองโดยไม่ต้องอาศัยการกู้ยืมไม่ถึง ๑๐ คน นอกนั้นต้อง
หาทุนทางอื่น ด้วยการทำเหมืองเวลานี้ต้องใช้เงินจำนวนแสนต่างจากเมื่อราว
พ.ศ. ๒๔๔๐ ที่ใช้เงินเรือนหมื่นก็อาจทำเหมืองได้ สำหรับพ่อค้าภูเก็ตที่มีทุนถึง
ล้านมีน้อยคน เช่น พระพิทักษ์ชินประชา ส่วนพ่อค้าที่ยังมีทุนอยู่บ้างได้ลงทุนในกิจ
การอื่น เช่น การทำสวนยาง สวนมะพร้าว การค้าขายทางทะเล บางคนร่วมมือ
กับชาวตะวันตกทำเหมือง

ชาวจีนยังมีวิธีสืบต่อธุรกิจของตนไปยังลูกหลาน นอกเหนือจากการให้
การศึกษาอบรมแล้ว ยังใช้วิธีจัดระเบียบทางเศรษฐกิจภายในตระกูลให้คงไว้ซึ่ง
ทรัพย์สิน มีให้ลูกแบ่งแยกไปจนหมดในกรณีที่หัวหน้าตระกูลถึงแก่กรรม กล่าวคือ
ลูกชายคนโตจะต้องเป็นผู้สืบต่อธุรกิจของบิดา และจะมีทรัพย์สินส่วนกลางที่ลูกหลาน
ทุกคนมีสิทธิในผลประโยชน์ด้วย ตัวอย่างคือ ตระกูล ณ ระนอง เมื่อพระยาคำรง-
สุจริตมหิศรภักดี (คอซู้เจียง ณ ระนอง) ถึงแก่อนิจกรรม บุตรชายคนโตชื่อ คออยู่กั
เป็นผู้รับช่วงทำเหมืองแร่และดูแลธุรกิจของห้างโกหงวนที่ปิ้ง อันเป็นห้างของ
ตระกูล ณ ระนอง ซึ่งเป็นทรัพย์สินของส่วนกลาง เป็นต้น นอกจากนี้ยังใช้วิธี
รวมทุนระหว่างนายเหมืองเล็กและอาชีพการแต่งงานเป็นเครื่องเชื่อมโยงระหว่าง
ตระกูล จากรายชื่อนายเหมืองจีนสมัยรัชกาลที่ ๕ ถึงรัชกาลที่ ๗ ปรากฏว่ามีหลาย
ตระกูลที่ยังคงทำเหมืองแร่อยู่ในปัจจุบัน ดังเช่น

๑ ขุนเสนาณรงค์ภักดี, ประวัติและงานของพระยารัษฎานุประดิษฐ์

(พระนคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๓) หน้า ๘๑.

ท่าเหมือง ในสมัย	ผู้เป็นต้นตระกูล	บริษัทหรือผู้สืบตระกูล ที่ทำเหมืองในปัจจุบัน	จังหวัดที่ทำ เหมืองในปัจจุบัน
รัชกาลที่ ๓	พระยารัตนไกรยสี (คอซู่เจียง ณ ระนอง)	นายอุน ณ ระนอง	ระนอง
รัชกาลที่ ๕	หลวงอรามสาครเขตต์ (ตันเพ็ทฮวก ตันพิย)	นายประเสริฐ ตันไทย	พังงา
"	ขุนอนุภาษภูเก็ถการ (ตันจินหงวน หงส์หยก)	บริษัทอนุภาษและบุตร จำกัค	พังงา ภูเก็ต ระนอง
รัชกาลที่ ๖	พระพิทักษ์ฉิแประชา (ตันมาเสียง ตันทวนิช)	นายวิศาล ตันทสุกิจวนิจ	ระนอง
"	ขุนวิเศษนุกุลกิจ (ตันเองกี อุกมทรัพย์)	บริษัทวิเศษนุกุลกิจ	ภูเก็ต
"	นายตันเขมง พานิชกุล	นายฮวก พานิชกุล	ตรัง
"	นายเอ่งเซง บุญสูง	บริษัทเรือซุกแร่บุญสูง จำกัค	พังงา ภูเก็ต
รัชกาลที่ ๗	นายลิมปี กุลวานิช	นายเจน กุลวานิช	พังงา
"	นายยิบอินซอย	บริษัทยิบอินซอย	นครศรีธรรมราช ชุมพร สงขลา

ท่าเหมือง ในสมัย	ผู้เป็นค้ำถะถูด	บริษัทหรือผู้สืบตระกูล ที่ท่าเหมืองในปัจจุบัน	จังหวัดที่ท่า เหมืองในปัจจุบัน
รัชกาลที่ ๗	ขุนชนานีเทศ (ค้ำแจ้งฮ้อ ทองคั้น)	นายเฉลิม ทองคั้น	พังงา
"	นายโกยจันทิม โกย- สมบูรณ์	บริษัทโกยสมบูรณ์ จำกัด	ภูเก็ต สุราษฎร์ธานี

- จาก
๑. กจช. เอกสารรัชกาลที่ ๕ กษ.๖.๔, กรมราชโลหกิจา, ขอ
อนุญาตท่าเหมืองแร่ ร.ศ. ๑๐๘ - ๑๒๗.
 ๒. กจช. เอกสารรัชกาลที่ ๖ กษ.๖.๔, กรมราชโลหกิจา, ชาวจีนขอ
ตรวจท่าบ่อแร่ พ.ศ. ๒๔๕๔ - ๒๔๖๔.
 ๓. กจช. เอกสารรัชกาลที่ ๗ กษ.๘.๑, กรมราชโลหกิจา, ขอประทาน
บัตรท่าเหมืองแร่ พ.ศ. ๒๔๖๔ - ๒๔๗๕.

โดยวิธีดังกล่าวนี้ทำให้ชาวจีนสามารถยังคงมีบทบาทในกิจการเหมืองแร่ได้ ขณะที่การทำเหมืองแบบสมัยใหม่จำเป็นต้องใช้เงินทุนจำนวนมาก และมีความชำนาญการสูง

กล่าวโดยสรุปจะเห็นว่า ชาวจีนเป็นกลุ่มที่มีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนากิจการเหมืองแร่ ในระยะเริ่มต้นของศักราชเหมืองแร่ไทยยุคใหม่ แม้จะมีวิธีการผลิตที่ล้าสมัยใช้แรงงานเป็นส่วนใหญ่ แต่ทำให้ชาวจีนสามารถควบคุมและเป็นส่วนหนึ่งในปัจจัยการผลิตไป ในเวลาต่อมาแม้เมื่อกลุ่มชาวตะวันตกที่มีเทคนิคการผลิตสูงกว่า เข้ามามีบทบาทแข่งขันด้วยก็ตาม แต่ชาวจีนก็ได้ลดบทบาทลง รู้จักปรับปรุงและนำวิธีการแบบตะวันตกมาใช้ โดยการร่วมมือประสานพลังการผลิตระหว่างหมู่มุคนจีนด้วยกัน ขณะเดียวกันนายเหมืองจีนบางคนเข้าร่วมดำเนินการกับชาวตะวันตกเพื่อพัฒนาธุรกิจของตน ผลของการเปลี่ยนแปลงนี้มีส่วนให้การอพยพของชาวจีนที่เข้ามาเป็นกรรมกรเหมืองแร่ลดลง อย่างไรก็ตาม จำนวนจีนอพยพและลูกหลานที่เกิดขึ้นมามีจำนวนมากจนเป็นผลเมืองส่วนใหญ่ของมณฑลภูเก็ต คนจีนเหล่านี้ได้เป็นคนไทยโดยสมบูรณ์ เข้าช่วยราชการรับใช้บ้านเมืองได้รับยศศักดิ์ ตลอดจนมีบทบาทในกิจการเหมืองแร่ไทยปัจจุบัน กล่าวได้ว่านายเหมืองไทยส่วนหนึ่งในปัจจุบันคือผู้สืบเชื้อสายจากกลุ่มชาวจีนเหล่านี้ทั้งสิ้น

๒. บทบาทของชาวตะวันตกต่อกิจการเหมืองแร่คิงุก

ในอดีตชาวตะวันตกเกี่ยวข้องกับกิจการเหมืองแร่ไทยด้านการค้าคิงุกเป็นสำคัญ นับแต่สมัยอยุธยาตอนต้นราว พ.ศ. ๒๐๖๑ แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ บอร์ตุเกสเป็นชาติแรกที่ทำการค้าคิงุกแถบหัวเมืองภาคใต้ ในเมืองปัตตานี นครศรีธรรมราช และภูเก็ต กับเมืองขึ้นของภูเก็ต^๑ จากนั้นมีชาวตะวันตก

^๑ เข้าใจว่าเดิมที่เกาะภูเก็ตคงมีชุมชนการค้าคิงุกเพียงแห่งเดียวและค่อยขยายไปอีกหลายแห่งอย่างมีสองชุมชนที่สำคัญคือ กลางและภูเก็ต อางจาก กรมศิลปากร, ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๔๔ จดหมายเหตุพ่อค้าฝรั่งเศษสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พระนคร : องค์การคหกรรมสภา, ๒๕๐๖) หน้า ๒๔๕.

ชาติต่าง ๆ ยลัดเข้ามามีบทบาททางการค้ากับยุโรป ได้แก่ อังกฤษ (พ.ศ. ๒๑๕๓) ฮอลันดา (พ.ศ. ๒๑๕๕) และฝรั่งเศส (พ.ศ. ๒๒๒๔) ชาวตะวันตกเหล่านี้เข้ามาตั้งห้างร้านและโกดังสินค้าตามเมืองต่าง ๆ เพื่อรับซื้อแร่ดีบุกจากชาวพื้นเมืองไปขายที่ยุโรปซึ่งมีความต้องการดีบุกสูง เพื่อทำภาชนะและอาวุธต่าง ๆ ในปลายสมัยอยุธยาถึงต้นรัตนโกสินทร์ กิจการค้าดีบุกของชาวตะวันตกหยุดชงักไป เนื่องจากความผันผวนทางการเมืองภายในไทยและทางยุโรปเอง อย่างไรก็ตาม ยังมีการค้าในระดับเอกชนของพ่อค้าอังกฤษชื่อ นายฟรานซิส ไรท์ (Francis Right) มีบทบาทสำคัญทางการค้าหัวเมืองกับกับเกาะบิงัง เป็นผู้นำอาวุธปืนมาแลกเปลี่ยนกับดีบุก ในระหว่างสงครามไทยกับพม่า จากสมัยธนบุรีถึงต้นรัตนโกสินทร์ และช่วยป้องกันคราพพม่าตีเมืองกลางไว้ได้ หลังจากนั้นไม่ปรากฏว่ามีชาวตะวันตกชาติใดเกี่ยวข้องกับกิจการแร่ดีบุกเลย ตราบจนกระทั่งไทยเข้าสู่ยุคใหม่

ความต้องการวัตถุดิบแร่ธาตุจำนวนมากภายหลังการปฏิวัติอุตสาหกรรม ยังผลให้มีการขยายตัวทำเหมืองดีบุกมากขึ้น ขณะเดียวกันชาวตะวันตกก็เข้ามาลงทุนในกิจการเหมืองแร่อย่างขนานใหญ่ ดังเช่น การลงทุนของพวกคิงซ์แอนด์หมู่เกาะอินเดียนตะวันออก ในเกาะบิงกา เกาะซิงเกป และเกาะบิลลิตัน ตั้งแต่พ.ศ. ๒๓๕๔ บริษัทเหมืองแร่ที่มีชื่อ ได้แก่ บริษัทซิงเกป (The Singkep Tin Mining Company Ltd.) เคยเข้ามาขอตรวจแร่ดีบุกในไทยทางหัวเมืองมลายู แต่ไม่สำเร็จ และบริษัทบิลลิตัน (Billiton Company Ltd.) ซึ่งตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๓ รัฐบาลฮอลันดามีหุ้นส่วนอยู่และยังคงดำเนินการอยู่ในปัจจุบัน สำหรับ

กลุ่มนักลงทุนชาวอังกฤษเริ่มสนใจเข้ามาพัฒนาทรัพยากรแร่ธาตุตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๒๕ ในพม่า มลายู และภาคใต้ของไทยด้วย^๑

๒.๑ ความล้มเหลวของชาวตะวันตกในระยะแรก

แม้จะมีการตื่นตัวทำเหมืองแร่ดีบุกและทองในภาคพื้นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กันมาก ก่อให้เกิดการหลั่งไหลของทุนตะวันตก แต่ปรากฏว่าก่อน พ.ศ. ๒๔๕๐ การทำเหมืองแร่ของชาวตะวันตกกลับไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร ทั้งในไทยและมลายูเอง เมื่อเปรียบเทียบกับชาวจีนที่มีบทบาทสำคัญในขณะนั้น ทั้ง ๆ ที่ทุนและเทคนิคการผลิตของชาวตะวันตกสูงกว่า ทั้งนี้มีเหตุผลจาก

ประการแรก แหล่งแร่ดีบุกทางใต้ของไทยส่วนใหญ่เป็นแหล่งแร่ในที่ลุ่มหรือลานแร่ (Alluvial Deposit) ไม่ใช่แหล่งแร่ที่อยู่ในหินแข็งหรือเป็นทางแร่ (Lode Deposit) เช่น ในยุโรปหรือที่ (Cornwall) ในอังกฤษ ดังนั้น เทคนิคการทำเหมืองแร่แบบตะวันตกจึงนำมาใช้ไม่ได้ผลดีกับการทำเหมืองแร่ในที่ลุ่มของไทย อันที่จริงการตรวจและทำเหมืองแร่ในที่ลุ่มง่ายกว่า เพราะดินอ่อน ประกอบกับยังมีความสมบูรณ์ของแร่ในผิวดิน เครื่องมือเทคนิคการผลิตที่สูงแบบตะวันตก ซึ่งมีราคาแพงทำให้ต้นทุนการผลิตสูง อาจไม่ใช่เป็นเรื่องจำเป็น ในขณะที่การทำเหมืองแบบเก่าของชาวจีนกลับได้ผลดีกว่า เพราะเหมาะกับสภาพของแหล่งแร่และเสียต้นทุนน้อยกว่า มีบริษัทตะวันตกหลายบริษัทที่ลงทุนทำเหมืองตามป่าแถบหัวเมืองมลายู สร้างถนน สายน้ำขนาดใหญ่ นำเครื่องจักร เครื่องสูบน้ำ มาเพื่อทำเหมืองแร่ แต่ต้องทิ้งไว้กลางป่าเมื่อการดำเนินงานล้มเหลว เพราะแหล่งแร่ไม่สมบูรณ์พอคุ้มกับ

^๑ C.D. Cowan, The Economic Development of Southeast Asia (London : George Allen & Unwin Ltd., 1964), p. 112.

ทุนที่ลงไปบ้าง หรือทนสภาพคินฟ้าอากาศและโรคภัยไข้เจ็บชีวิตในป่าไม่ได้^๑

ประการที่สอง ปัญหาการเงินทุน ด้วยการดำเนินงานในระยะแรกของชาวตะวันตก มักอยู่ในลักษณะที่มีบุคคลหรือกลุ่มบุคคลมาทำการตรวจแร่ หากพบแหล่งแร่ดีก็กลับไปบ้านเมืองคน ประกาศตั้งบริษัทเรียกหุ้นแร่ เพื่อหาเงินลงทุน เงินที่ได้นำมาดำเนินการตั้งบริษัท จ้างคนทำงานในตำแหน่งต่าง ๆ เช่น ผู้จัดการ สมุหบัญชี วิศวกร และยังคงสร้างบ้านพัก ซื้อเครื่องจักร บางกรณีต้องสร้างถนน สายน้ำ สิ่งเหล่านี้ล้วนแต่ต้องใช้เงินทุนของบริษัทมาก โดยที่ยังไม่เห็นผลกำไร ในลักษณะดังกล่าว บุคคลที่ได้รับความนิยมมากที่สุดคือผู้มีบทบาทจัดตั้งบริษัทขึ้นมา เพราะหากกิจการก้าวหน้าก็จะได้รับประโยชน์มากกว่าผู้อื่น หากบริษัทล้มเงินทุนที่สูญเสียไปนั้นเป็นของผู้ถือหุ้นทั้งสิ้น บางครั้งเรียกบุคคลเหล่านี้ว่า "นักล่าสัมปทาน" (Concession hunter) ที่หวังเสี่ยงโชคหารายในการทำเหมืองแร่ แต่ในบางกรณี "นักล่าสัมปทาน" จะเพียงทำการตรวจแร่และขอสัมปทานไว้เพื่อขายต่อให้บริษัททำเหมือง^๒ ฉะนั้น จะเห็นได้ว่าความล้มเหลวของชาวตะวันตกอีกประการหนึ่งมาจากการดำเนินงานที่ใหญ่โตในครั้งแรก ต้องใช้เงินทุนสูงทำให้ต้นทุนการผลิตสูง โดยปราศจากทุนสำรองกิจการจึงไม่มั่นคง

ประการที่สาม การขาดแคลนแรงงานเป็นปัญหาพื้นฐานของการทำเหมืองแร่ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ชาวตะวันตกเผชิญปัญหานี้รุนแรงกว่าชาวจีนเพราะ

^๑ C.D. Cowan, The Economic Development of Southeast Asian, p. 112.

^๒ กจช. เอกสารรัชกาลที่ ๕ กษ.๔.๑/๗๒, เรื่องมีกานายลิมฮกเซ่งขอพระมหากรุณาเรื่องเหมืองในมณฑลภูเก็ต (๒๕ มี.ย. - ๔ ต.ค. ๒๔๗๑).

แรงงานในเมืองแรลวานแต่เป็นชาวจีนที่พอใจจะทำงานกับนายเหมืองเชื้อชาติเดียวกันมากกว่า ถึงแม้จะไคค่าแรงต่ำกว่าการทำงานกับนายเหมืองชาวตะวันตกถึง ๑๐ - ๒๐ % ก็ตาม* ด้วยการว่าจ้างแรงงานในระบบสัญญาผูกมัดให้แรงงานจีนอพยพต้องทำงานกับนายจ้างชาวจีนและการรวมกลุ่มทางสังคมอย่างเหนียวแน่นของชาวจีน ทำให้ยากที่จะแยกตัวออกจากคนกลุ่มเดียวกันได้แม้แต่แรงงานอิสระโดยทั่วไปก็ยังนิยมทำงานกับนายเหมืองจีนเช่นกัน^๒ การขาดแคลนแรงงานเป็นปัญหาสำคัญยิ่งถึงกับมีนายเหมืองชาวตะวันตกขอร้องให้รัฐช่วยประกาศชักชวนหาแรงงานไทย และแจกให้ เพราะพวกจีนไม่ยอมมารับจ้างทำเหมืองกับคน^๓ นายเหมืองตะวันตกบางคนใช้ชีวิตีเกี่ยวกับนายเหมืองจีนคือตั้ง "กงสี" ภายในเหมืองมีโรงปั้น บอนเบี้ย และสุรา ซึ่งนอกจากไคผลดีในแง่เป็นการแปรทุนให้มีผลกำไรบ้างแล้วยังเป็นการจูงใจให้จีนทำเหมืองกับคนในสภาพที่แรงงานจีนคุ้นเคย บางที่ต้องจ้างหัวหน้าจีนมาเป็นล่ามและควบคุมดูจ้างเท่ากับเพิ่มค่าใช้จ่ายอีก ตัวอย่างที่เห็นได้คือเหมืองของมิสเตอร์แคมป์ (Mr. Camp) ที่อำเภอเบตง จังหวัดยะลา เป็นเหมืองของชาวตะวันตกเพียง ๒ - ๓ แห่งที่ประสบความสำเร็จ

ประการสุดท้าย สำหรับภาคใต้ของไทยนั้นก่อนมีการจัดการปกครองแบบเทศาภิบาล พ.ศ. ๒๔๓๔ นั้น การปกครองภายในหัวเมืองต่าง ๆ ยังไม่เรียบร้อย

* John H. Heal, Twentieth Century Impression of Siam, p. 183.

^๒ Ibid.

^๓ กจร. เอกสาร กท.เล่ม ๕๗ ร.ศ. ๑๐๘, เรื่องตั้งเมืองปรางบุรี ให้สืบเรื่องพันโรงมิสเตอร์แคมป์แล้วรับมีใบบอกเข้ามา หน้า ๓๖๘.

โดยเฉพาะหัวเมืองแควมลายูมีปัญหาคำนภนหมาย และอำนาจของเจ้าเมืองกับ
รัฐบาลกลางอยู่เสมอ ชาวตะวันตกจึงไม่กล้าเข้ามาทำเหมืองเพราะเกรงจะเกิด
คดีความวิวาทเรื่องสิทธิทำแร่ควยเหตุผลดังกล่าว ทั้งยังเกิดปัญหาเรื่องสัมปทาน
ของชาวต่างชาติเสมอ อันมีผลต่อเนื่องไปถึงปัญหาการเมือง ดังนั้นในระยะแรก
รัฐบาลไทยจึงไม่พอใจที่จะให้ชาวตะวันตกเข้ามาทำเหมืองนัก โดยเฉพาะในหัวเมือง
มลายูที่มีปัญหาเกิดขึ้นเสมอ ดังพระบรมราชโองการของพระบาทสมเด็จพระจุลจอม-
เกล้าฯ พระราชทานแก่พระยาไชยาที่จะไปตรวจราชการเมืองกลันตันและตรังกาณู
เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๒ ว่า

การที่ฝรั่งเข้ามานี้ ทำให้เกิดความลำบากแก่การป้องกันรักษาความจงจิก
ทาง ซึ่งปกติของฝรั่งมักเป็นเช่นนั้นจริงอยู่ แต่การที่จะคิดป้องกันผลประโยชน์
อันจุมทิงอยู่ในแดนดิน ไม่เป็นประโยชน์แก่ผู้ใด มีให้มีผู้เปิดเบญขึ้นเป็นประโยชน์
แก่บ้านเมืองซึ่งมีทรัพย์เช่นนั้นเอง แลผลประโยชน์ผู้อื่นโดยไมอนุญาตให้ทำ
เปล่า ๆ นั้นก็ดูไม่เป็นการสูงามนัก เหมือนหนึ่งตัดทิ้งประโยชน์ตัวและประโยชน์
ผู้อื่น ถ้าพระยาเทศาภิบาลและพระยาปลัดกลันตันไม่ยอมให้ฝรั่งเข้ามา หากทราบ
ระแคะระคายว่า ฝรั่งคิดจะทำเหมืองที่ใหญ่ ก็ให้คิดอนุญาตที่ตำบลนั้นในเขตภู
จินท่า พอที่จะอาจไต่คว้าให้ออนุญาตนั้นไปแล้ว เวลาฝรั่งมาขอที่กรุงเทพฯ จะไต่
บอกเขาไต่ไม่เสียหายและจะไม่ให้ทางต่างประเทศแย่งชิงขึ้นคิดเสียได้ แต่
การให้ออนุญาตจีนฉาแซกของมีสัญญาามันคงอย่างกับทำสัญญาให้คนต่างประเทศ
จึงยกอ่าวไห้เป็นหลักถานให้ชัด และต้องระวังอย่าให้คนที่ใครบออนุญาตไปขาย
ต่อให้ฝรั่ง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

* กจช. เอกสารรัชกาลที่ ๕ รล.๓/๔, พระบรมราชโองการพระราชทาน
แก่พระยาไชยาที่จะไปราชการเมืองกลันตันและตรังกาณู (๒๐ กันยายน ร.ศ. ๑๐๘).

จากพระบรมราโชวาทลับมี อจแสดงให้เห็นถึงนโยบายของรัฐต่อการเข้ามาทำเหมืองของชาวตะวันตก ซึ่งยอมเสียเปรียบชาวจีนในด้านการได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาล ประกอบกับชาวตะวันตกเข้าใจว่าภายในท้องถิ่นยังมีการปกครองไม่เรียบร้อยเป็นชนป่าเมืองเถื่อนจึงไม่กล้าตัดสินใจเข้ามาลงทุนทำเพราะเสี่ยงต่อการประสบปัญหาและขาดทุนอยู่

จากอุปสรรคทั้งสี่ประการนี้ทำให้ชาวตะวันตกเข้ามาทำเหมืองแร่ในไทย น้อยกว่าที่ควร ทั้ง ๆ ที่เป็นยุคของการตื่นตัวทำเหมืองในภูมิภาคนี้ของนักลงทุนชาวตะวันตก ชาวต่างประเทศที่เข้ามาส่วนใหญ่เป็นชาวอังกฤษหรือคนในบังคับอังกฤษ นอกจากนี้เป็น คัทซ์ เดนมาร์ก เยอรมัน ฝรั่งเศส และอเมริกัน ส่วนมากเข้ามาขอตรวจแร่ นอกรายที่มาขอทำเหมือง เหาที่มีชื่อคือ บริษัทรามัน ไฮโดรลิก ทิน ก่าปนี (Bahman Hydraulic Tin Company) ทำเหมืองที่เมืองรามัน บัตคานี^๑ บริษัทปะตานิ คอนเซสชัน ลิมิเตด (Patani Concession Ltd.) ทำเหมืองที่เมืองคานี กลันตัน ตรังกาบู^๒ แต่ไม่ปรากฏว่าทั้งสองบริษัทประสบความสำเร็จต่อบางใด ชื่อน่าสังเกตคือในสมัยรัชกาลที่ ๕ นี้ โดยทั่วไปชาวตะวันตกมักขอตรวจและทำแร่บริเวณหัวเมืองมลายู ทั้งนี้อาจเป็นเพราะมีพรมแดนติดกับมลายูของอังกฤษในรัฐปาหังที่มีชาวอังกฤษเข้าไปทำเหมืองอยู่มาก ขณะเดียวกันการทำเหมืองก็ถูกในมณฑลภูเก็ตเวลานั้นอยู่ในมือของชาวจีน มีแต่ชาวตะวันตกไม่กี่รายเข้า

^๑ John H. Heal, Twentieth Century Impression of Siam p. 184.

^๒ กจช. เอกสารรัชกาลที่ ๕ กษ.บ.๓/๑, เรื่องชาวต่างประเทศขอตรวจแร่ (๒๒ มิถุนายน - ๒๓ ธันวาคม ร.ศ. ๑๐๔).

ไปขอตรวจแร่บริเวณรอบนอกของมณฑล เช่น ที่ตะกั่วป่า ระนอง เป็นต้น

ชาวตะวันตกยังเข้ามาขุดหาแร่ชนิดอื่น ๆ เช่น บริษัท ไชแอม โปรส-
เปกคิง ก่าปนี (Siam Prospecting Company Ltd.) มาเจาะตรวจแร่
ซุลแฟรมที่แหลมไม้แก่น เกาะสมุย แต่ก็เลิกไปเพราะซุลแฟรมราคาตก มีชาว
ตะวันตกหลายชาติมาขุดหาทองที่อำเภอวังนา บางสะพาน โตะโมะ จังหวัด
ประจวบคีรีขันธ์ แต่ต้องเอาเงินและแรงงานมาตั้งไว้ ยังคงมีร่องรอยให้เห็น
ถึงความพยายามของชาวตะวันตกที่กล้าลงทุนลงแรงในการขุดเครื่องจักรแต่ละชิ้น
ไปในแหล่งแร่ตามป่าเขา อาศัยเกวียนและช้างเท่านั้น แม้จะไม่พบความสำเร็จ
ก็ตาม

๒.๒ ความสำเร็จของชาวตะวันตกในกิจการเหมืองแร่

อนาคตการทำเหมืองของชาวตะวันตกเริ่มสดใส เมื่อมีความสำเร็จ
ในการทำเหมืองเรือซุกเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๐ ซึ่งเป็นการทำเหมืองแร่ใน
ทะเลบริเวณอ่าวทุ่งคา อันที่จริงเคยมีการตรวจหาแร่ในทะเลมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๔๔
ที่ตำบลเกาะลอย เมืองพังงา หลังจากมีข่าวว่าคลื่นซัดแร่ดีบุกกับทรายขึ้นมาตาม
หาดบริเวณนั้นอย่างมากมาย รัฐจึงอนุญาตให้นาย ยี แฮมมิลตันลอย (Mr. G.
Hamitton Lloyed) ตรวจแร่บริเวณนี้ได้ยาวถึง ๑๐ ไมล์ เป็นเวลา ๓ ปี
โดยนายแฮมมิลตันลอยต้องแสดงทุน ๓๐,๐๐๐ เหรียญให้แก่รัฐบาล แต่ไม่ปรากฏว่า
นายแฮมมิลตันลอยดำเนินการสำเร็จอย่างไร^๒ อีก ๖ ปีต่อมาที่ตันเฮควาร์ค ที่

^๑วิชา เศรษฐบุคร, "การเหมืองแร่สมัยพระปิยมหาราช," ข่าวสาร
โลหกิจ ๑ (ตุลาคม ๒๕๐๐) : ๑๐.

^๒กจข. เอกสารรัชกาลที่ ๕ กษ.บ.๕/๑๕, เรื่องมิสเตอร์แฮมมิลตันลอย
ผู้จัดการบริษัทบ่อทองคำระเบิดแลบอไฟลีนขออนุญาตตรวจแร่ (๓ ธันวาคม - ๒๑
มกราคม ร.ศ. ๑๒๐).

ไมล์ส (Captain Edward T. Miles) ซึ่งเคยทำเหมืองแร่ที่เทศมาเนีย ประเทศออสเตรเลียมาก่อน ได้เข้ามาตรวจดูแหล่งแร่ต่าง ๆ ในภูเก็ต เกิดสนใจบริเวณอ่าวทุ่งคาน้ำเมืองภูเก็ต เพราะมีแร่ดีบุกมากแต่ยังไม่มีผู้ใดขุดได้สำเร็จด้วยสายแร่อยู่ในท้องทะเล กับค้นไมล์สจึงขออนุญาตขุดแร่บริเวณนี้ด้วยวิธีใช้เครื่องจักรสำหรับขุดตั้งในเรือหุ้มอย่างที่ทำโดยลมาแล้วในออสเตรเลีย คนส่วนมากไม่เชื่อว่ากับค้นไมล์สจะทำได้จริง แต่กับค้นไมล์สมั่นใจจึงขออนุญาตประทานบัตรขุดหาแร่และตั้งบริษัท (ทุ่งคา) ฮาเบอร์ทิน เคอร์ริง ก่าปนี (Tongka Harbour Tin Dredging Company) นำเรือขุดลำแรกของประเทศไทยและภาคพื้นตะวันออกไกลมาขุดหาแร่ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๕๑ การเดินเรือขุดในชั้นนี้มีปัญหาและอุปสรรคมากบริษัทจวนจะล้มหลายครั้ง แต่ด้วยความพยายามของผู้ริเริ่มบริษัทจึงดำเนินกิจการรอดไปได้จนสิ้นปีแรก ขุดแร่ดีบุกได้ ๑๐๘.๕ ตัน ได้กำไร ๔,๘๖๒ ปอนด์ บริษัทขยายกิจการตั้งเรือขุดเพิ่มอีก ๕ ลำ ในปี พ.ศ. ๒๔๕๔ ทำการขุดแร่ในบริเวณอ่าวทุ่งคานี้

ความสำเร็จของบริษัททุ่งคาฮาเบอร์ นี้ เป็นจุดเปลี่ยนแปลงที่สำคัญยิ่งของวงการเหมืองแร่ไทย และเป็นจุดเริ่มต้นของความสำเร็จของการลงทุนของชาวตะวันตก มีการขยายการลงทุนเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว มีหลายสิบบริษัทเข้ามาจับจองที่เปิดเหมืองเรือขุดบนเกาะภูเก็ต พังงา ตะกั่วป่า ระนอง ตลอดจนจนถึงชายฝั่งทะเลตะวันออกตั้งแต่ชุมพร หลังสวน นครศรีธรรมราช สงขลา ยะลา บริษัทไซมิสทิน ซินดิเกท (The Siamese Tin Syndicate Ltd.) ซึ่งตั้งขึ้นเมื่อ

“ราชัน กาทูจนวนิชย์, "ข้อนี้กคิดเกี่ยวกับประวัติการเดินเรือขุดของบริษัททุ่งคาฮาเบอร์," รายงานการประชุมเหมืองแร่ครั้งที่ ๔ พ.ศ. ๒๕๐๖
หน้า ๖๕.

พ.ศ. ๒๔๔๕ โดยนายเฮนรี จี. สก็อต (Mr. Henry G. Scott) อดีตเจ้ากรม
 ราชโลหกิจ ได้เริ่มทำการสำรวจหาที่ทำเหมืองแร่ดีบุก
 ที่ระนองจึงนำเรือซุกมาใช้ที่ตำบลหงาว เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๔^๑ ส่วนบริษัททุ่งคา-
 ธาเบอร์ ได้ขยายกิจการเหมืองแร่ซุกไปที่ระนองและอำเภอรัตนพิบูลย์ จังหวัด
 นครศรีธรรมราช มีนายอาเธอร์ ไมล์ (Arthur Miles) บุตรชายของกัปตัน
 ไมล์เป็นผู้ดำเนินการที่สำคัญ และเป็นคนแรกที่ยังมองเห็นอนาคตของการทำ
 เหมืองดีบุกที่ภูเก็ตยังแจ่มใส จึงติดต่อกับบริษัท (Tromel Prospecting
 Ltd. ที่กรุงลอนดอน ให้บริษัทเสนอโครงการสำรวจแร่ในทะเลบริเวณเกาะ
 ภูเก็ตต่อกรมราชโลหกิจ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๒ โครงการนี้สำเร็จเมื่อหลังสงครามโลก
 ครั้งที่ ๒ และเปิดทำเหมืองแร่ในนามของบริษัทอวชามทิน จำกัด (Aokam Tin
 Ltd.) ซึ่งยังคงดำเนินการอยู่ขณะนี้^๒

การใช้เรือซุกได้แก้ปัญหาและอุปสรรคของนายเหมืองตะวันตกได้หลาย
 ประการ กล่าวคือ การทำเหมืองเรือซุกไม่ได้ทำได้เฉพาะในทะเล แต่หากบริเวณ
 ลานแร่เป็นที่ราบอาจเอาเรือซุกขึ้นไ้บนบก โดยซุกเป็นสระซึ่งน้ำพลอยเรือเครื่อง
 ซุกได้แล้วก็ซุกดินทางค้ำหัวเรือมาเททิ้งข้างค้ำท้ายเรือ และสูบน้ำในสระ
 นั้นเองขึ้นลางเอาแร่ เลื่อนสระตามเรือไปในที่ที่มีแร่ก็ทำได้ผลมาก ไม่ต้องจ้างคน
 งานมากมายเป็นการแก้ปัญหาแรงงานได้ประการหนึ่ง^๓ อีกประการหนึ่ง เรือซุกใช้

^๑แหลม พิชัยศรีพิท, "ปริทรรศน์การทำเหมืองแร่ของบริษัทไซมิสทิน-
 ซินคิเกท จำกัด," เรื่องเดียวกัน หน้า ๒๗.

^๒ราชัน กาญจนวินัย, "ข้อนี้คิดเกี่ยวกับประวัติการเดินเรือซุกของ
 บริษัททุ่งคาธาเบอร์" เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๕.

^๓กจช. เอกสารรัชกาลที่ ๗ กษ.๔.๑/๗๒, เรื่องมีกานายลิมฮงเซ่ง
 ขอพระมหากรุณาธิคุณเรื่องเหมืองในมณฑลภูเก็ต (๒๔ มิถุนายน - ๔ ตุลาคม ๒๔๗๑).

ซุกหาแร่ได้ในที่ลึกซึ่งแรงคนไม่อาจซุกได้ ดังนั้นบริษัทเหมืองแร่ซุกจึงมักซื้อที่เหมืองเก่าของชาวจีนมาเปิดทำการใหม่ นอกจากซื้อกิจการได้ในราคาถูกแล้ว ยังได้แหล่งแร่ที่สะดวกแก่การคมนาคมไม่ต้องสร้างขึ้นเอง ทำให้ประหยัดทุนทรัพย์ไปได้มาก แต่การทำเหมืองแร่ซุกต้องลงทุนในครั้งแรกมาก แร่ซุกลำหนึ่งราคาตั้งแต่สี่ถึงแปดแสนบาทและต้องมีความชำนาญในการใช้เครื่องจักรด้วย ดังนั้น บริษัทใหญ่ ๆ มักเป็นบริษัทเหมืองแร่ซุกของชาวตะวันตก มีทั้งชาวอังกฤษ ออสเตรเลีย และอื่น ๆ ประมาณว่าในปี พ.ศ. ๒๔๗๑ มีบริษัทของชาวตะวันตกทำเหมืองแร่อยู่ ๓๐ บริษัท ในปีเดียวกันนี้กลุ่มบริษัทชาวตะวันตกได้รวมตัวกันตั้ง "สมาคมเหมืองแร่สยาม" (The Siam Chamber of Mine) ประกอบด้วย ๒๕ บริษัท มีนาย เจ.เอ็ม. ไวท์ (J.M. White) เป็นนายกสมาคมคนแรก ตั้งสำนักงานที่ภูเก็ต เฉพาะเงินทุนของชาวอังกฤษและออสเตรเลียถึงสี่ล้านปอนด์-สเตอร์ลิง (๕๐ ล้านบาท)^๒

ความสำเร็จของเหมืองแร่ซุก ทำให้ชาวตะวันตกมีบทบาทเด่นในอุตสาหกรรมเหมืองแร่ไทยเทียบเท่าชาวจีน ในการสร้างให้กิจการนี้มีรูปแบบของอุตสาหกรรมอย่างแท้จริงที่ต้องใช้การลงทุน การจัดการ ตลอดจนเทคนิคการผลิตที่สูง ชาวเหมืองเริ่มใช้เครื่องจักร เหมืองเล็ก ๆ ที่มีทุนน้อยรวมทุนเป็นบริษัทใหญ่หันมาใช้เครื่องสูบลม เครื่องฉีด มีการขยายตัวทำเหมืองแร่ตลอดแนวชายฝั่งทะเลตะวันตกและเริ่มเปิดการทำเหมืองอย่างจริงจังทางชายฝั่งทะเลตะวันออก การสร้างทางน้ำ ถนน รถไฟ

^๑ กจช. เอกสาร กส.แผนกกองเลขานุการ ส่วนสภาเผยแผ่พาณิชย์
แฟ้ม ๓/๓, เรื่องรายงานการประชุมสภาเผยแผ่พาณิชย์ประจำปี ๒๔๗๒.

^๒ กจช. เอกสารรัชกาลที่ ๙ กษ.๔.๑/๗๒, เรื่องเดียวกัน.

หัตถกรรม เพื่อใช้ขนส่งคมนาคมเกิดการติดต่อช่วยให้ของที่เมืองแร่เจริญกลายเป็นชุมชน ดังนั้น การลงทุนของชาวตะวันตกมีส่วนให้การทำเหมืองแร่ขยายตัวเป็นกิจการชั้นนำของประเทศ ในทางตรงข้ามบทบาทของชาวตะวันตกช่วยให้การทำเหมืองแร่ในไทยเป็นของชาวต่างชาติอย่างสมบูรณ์ขึ้น เมื่อบริษัทเหมืองแร่ล้วนแต่จดทะเบียนในต่างประเทศ ฉะนั้น ผลกำไรย่อมตกอยู่กับชาวต่างประเทศทั้งสิ้น จึงพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ทรงกล่าว เมื่อคราวเสด็จทอดพระเนตรเหมืองแร่ของบริษัทรูทิงคองคอร์ดว่า

ออกนี้กอนาดใจไม่ได้ ทรัพย์สินอยู่ในแผ่นดินของเรา พวกเราซุกซิ่นมัวไม่ได้ของใหญ่คนต่างชาติต่างภาษามาซุกซิ่น เงินที่ควรจะตกอยู่ในมือเราก็ดูปลอยไหลออกไปเสีย จริงอยู่รัฐบาลของเราก็เก็บภาษีไต่มาาก แต่ส่วนที่ไต่บ่อยนักและส่วนภาษีที่รัฐบาลจะเก็บนั้นถึงใครทำก็คงต้องไต่เสมอกัน ไต่มาไทย จีน หรือฝรั่งทำ

การถลุงแร่

ชาวตะวันตกสามารถตั้งกิจการถลุงแร่จากบารจีนได้สำเร็จ เมื่อบริษัทสเตรทเทรคริง ก่าปนี (The Strait Trading Company) ของอังกฤษได้เข้ามามีบทบาทการถลุงคิงบุกของไทย ราวปลายสมัยรัชกาลที่ ๕/ประวัติของบริษัทสเตรทเทรคริง ก่าปนี มีผู้ก่อตั้ง ๒ คน คือ นายเฮร์แมน มิลลิงเฮาท์ (Mr. Hermann Muhlringhaus) เคยทำงานกับบริษัทอังกฤษที่สิงกา อินเดียน และสิงคโปร์ ได้เดินทางมาที่มลายูดูการทำเหมืองคิงบุกพบว่าวิธีการถลุงแร่แบบเงินสิ้นเปลืองเสีย

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, "ระยะทางเสด็จประพาสมณฑลปักษ์ใต้ ร.ศ. ๑๒๕ หน้า ๑๑๓.

ประโยชน์มาก จึงคิดนำเอาวิธีดงแร่แบบตะวันตกมาใช้ นายมิลลิงเฮาท์เคยมาขอตั้งเตาถลุงแร่ที่ภาคใต้เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๒ แต่รัฐบาลไทยปฏิเสธเมื่อ นายมิลลิงเฮาท์ยืนยันจะขอจดทะเบียนกรรมสิทธิ์การถลุงแร่ ซึ่งขณะนั้นไทยยังไม่มีกฎหมายลิขสิทธิ์^๑ ผู้ร่วมงานอีกคนคือ นายเจม สวอด (Mr. James Sword) มีหุ้นส่วนในบริษัทการค้าแห่งหนึ่งที่สิงคโปร์ เคยติดต่อกับรัฐบาลไทยเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๓ ขอผูกขาดซื้อแร่คิงก์ทั่วภาคใต้เพื่อนำไปถลุงที่สิงคโปร์ แต่รัฐบาลไทยปฏิเสธอีกเช่นกัน^๒ ดังนั้น จะเห็นว่าบุคคลทั้งสองเคยติดต่อบริษัทในไทยด้วยวิธีการผูกขาดโดยผ่านรัฐบาล แต่ไม่ไฉนจึงใช้วิธีติดต่อดโดยตรงกับนายเหมือง

บุคคลทั้งสองนี้ได้รวมมือกันตั้งบริษัทสเตรทเทรตริงกัปปี เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๐ เปิดโรงถลุงแร่คิงก์ขึ้นที่สิงคโปร์และปีนัง โดยได้รับความช่วยเหลือทางการเงินจากธนาคารชาเตอร์ (Charter Bank) เมื่อกิจการรุดหน้าทีมလာจึงมาเปิดสาขาที่ภูเก็ตเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๕ บริษัทใช้วิธีการในไทยแบบเดียวกับที่ใช้ในมลายู คือ ออกหุ้นให้นายเหมืองโดยเอาที่ดินเหมืองแร่ค่าประกัน และให้นายเหมืองชกโช้นี้ด้วยแร่ นอกจากนี้บริษัทยังมีร้านรับซื้อแร่ตามท้องที่เหมืองแร่ต่าง ๆ ภายในเวลา ๒ - ๓ ปี บริษัทสามารถผูกขาดรับซื้อแร่คิงก์ไถ่กว่าครึ่งหนึ่งของจำนวนแร่คิงก์ทั้งหมดในมณฑลภูเก็ต^๓

ศูนย์วิจัยทรัพยากร

^๑ กจช. เอกสารรัชกาลที่ ๕ กษ.๖.๕/๓๕, เรื่องมีสเทอมิลลิงเฮาท์ขอมีกรรมสิทธิ์ในการถลุงแร่คิงก์ (๓๐ สิงหาคม ร.ศ. ๑๒๖ - ๑๘ มิถุนายน ร.ศ. ๑๒๗).

^๒ กจช. เอกสารรัชกาลที่ ๕ กษ.๖.๕/๓, เรื่องมีสเทอเจมสวอดขออนุญาตผูกขาดในการแร่คิงก์หัวเมืองมลายู (๑๔ ธันวาคม - ๑๐ มีนาคม ร.ศ. ๑๐๘).

^๓ กจช. เอกสารรัชกาลที่ ๕ ต.๒.๑๒/๒๓, เรื่องบริษัทสเตรทเทรตริงกัปปี ภูเก็ตค้าขายในมณฑลภูเก็ต (ร.ศ. ๑๒๑ - ๑๒๓).

“นอกจากนี้ยังมีบริษัทอีสเทิน สเมลติง ก่าปนี (The Eastern Smelting Company) เป็นบริษัทถลุงแร่ของชาวจีน ตั้งเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๐ ที่ปิ้ง ไซวีซีตลุง แบบตะวันตก แต่ต่อมาถูกเปลี่ยนมือไปเป็นของชาวอังกฤษ บริษัทนี้เข้ามาตั้งสาขา รับซื้อแร่แข่งกับบริษัทสเตรทเทรคิง ดังนั้น ก่อน พ.ศ. ๒๕๐๘ การถลุงแร่ดีบุกของไทยอยู่ภายใต้การผูกขาดของสองบริษัทนี้ และทำให้กิจการเหมืองแร่ดีบุกไทยต้องผูกพันกับมลายูแน่นแฟ้นขึ้น”

๓. บทบาทของรัฐบาลที่มีต่อกิจการเหมืองแร่ดีบุก

นอกจากชาวจีนและชาวตะวันตกในฐานะเอกชนที่มีบทบาทโดยตรงต่อการพัฒนากิจการเหมืองแร่แล้ว หน้าที่และบทบาทของรัฐเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่มีส่วนส่งเสริมให้การทำเหมืองเจริญรุดหน้าไปได้ โดยการเสริมสร้างสภาวะแวดล้อมที่เอื้อต่อความสนใจของเอกชนมาลงทุนในกิจการนี้ พร้อมกับคำนึงถึงผลประโยชน์ของรัฐที่พึงได้รับด้วย ดังนั้นบทบาทของรัฐที่ควรพิจารณาคือ นโยบายเหมืองแร่ที่เกี่ยวข้องกับการอนุญาตสิทธิทำเหมืองแร่ การบริหารงานของกรมราชโลหกิจ และราชการส่วนท้องถิ่นเพื่อรับการขยายตัวของการทำเหมือง การเก็บภาษีอากร ซึ่งนอกจากเป็นเรื่องของรายได้แล้ว ยังเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีส่วนคัดสินใจทำเหมืองแร่ของเอกชน และประการสุดท้ายคือ การสร้างทางคมนาคมเป็นการพิจารณาถอยกลับที่รัฐพึงให้ต่อกิจการนี้ เพื่อสร้างวัฏจักรของการลงทุนต่อไป

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

๑. นโยบายเมืองแร่

จากพระราชบัญญัติเมืองแร่ได้ระบุถึงหน้าที่ของรัฐต่อกิจการเมืองแร่ ซึ่งถือเป็นหลักการสำคัญของนโยบายเมืองแร่ไว้ว่า "ที่ดินและแร่ธาตุ หักปวง เป็นทรัพย์สินของแผ่นดินซึ่งรัฐมีอำนาจอนุญาตให้แก่ผู้ใดทำการขุดหรือทำเหมืองแร่"^๑ ในลักษณะดังกล่าว บทบาทหลักของรัฐคือการอนุญาตให้สัมปทานเมืองแร่ โดยผ่านพระบรมราชานุญาตของพระมหากษัตริย์ แต่ในสมัยก่อนที่จะมีพระราชบัญญัติเมืองแร่การให้สัมปทานยังขาดระเบียบแบบแผนอยู่มาก อำนาจการให้สัมปทานอยู่กับเจ้าเมืองต่าง ๆ สร้างปัญหาการทับที่เหมืองเกิดคดีความขึ้นเสมอ แม้เมื่อมีการฟ้องร้องก็ยากที่ศาลจะพิจารณาคัดสิน เพราะยังไม่มีกฎหมายเมืองแร่ ไซ้ตัดสินลงไปได้^๒

ปัญหาสัมปทานเมืองแร่เพิ่มความยุ่งยากมากขึ้น เมื่อชาวต่างชาติที่เข้ามาทำเหมืองเพิ่มจำนวน การแก้ไขปัญหาเรื่องการทะเลาะวิวาท เรื่องให้สิทธิทำแร่แก่ชาวต่างชาติเป็นปัญหาหนักสำหรับรัฐ เพราะย่อมเกี่ยวข้องกับปัญหาการเมืองระหว่างประเทศ รัฐบาลในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ตระหนักถึงความจำเป็นที่จะต้องมีนโยบายควบคุมประโยชน์ที่รัฐพึงได้รับจากเหมืองแร่ จึงได้ตั้งกรมราชโลหกิจและภูมิวิทยาขึ้น เพื่อระงับปัญหาสัมปทานเก่าและจัดระเบียบการให้สิทธิทำแร่ใหม่ ทำการถึงอำนาจการให้สัมปทานทั้งหมดมาอยู่ในส่วนกลาง เพื่อสะดวกแก่การแก้ไขปัญหานั้นอาจจะมีขึ้นในขณะที่ยังไม่ได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติเมืองแร่

^๑ ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๓๑, พระราชบัญญัติเมืองแร่ พ.ศ. ๒๔๖๑.

^๒ กจช. เอกสารรัชกาลที่ ๕ กษ.๖.๑/๓๖, เรื่องเหมืองแร่เมืองพังงา ที่วิวาทกันยังไม่มีกฎหมายจะพิพากษา (๑๐ กันยายน - ๒๐ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๑๕).

แม้ว่ารัฐจะประกาศนโยบายการอนุญาตให้ทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ
 ทำเหมืองแร่ได้อย่างเสรีภายใต้ระเบียบของกรมราชโลหกิจก็ตาม แต่เบื้องหลัง
 ของนโยบายนี้ รัฐค่อนข้างระมัดระวังการให้สัมปทานเหมืองแร่แก่ชาวต่างชาติ
 โดยกำหนดระเบียบและขั้นตอนที่เข้มงวด ทั้งนี้เพราะการอนุญาตประทานบัตรนั้น
 ต้องนำเหตุผลทางการเมืองมาประกอบการพิจารณา ด้วยในขณะนั้นประเทศไทย
 กำลังเผชิญกับลัทธิจักรวรรดินิยมจึงจำเป็นต้องหลีกเลี่ยงมิให้เกิดกรณีพิพาท
 กับชาวต่างชาติไม่ว่าในปัญหาใดก็ตาม แต่ผลของการระมัดระวังตัวมากเกินไป
 ทำให้ไทยตกอยู่ในภาวะยุ่งยากมากยิ่งขึ้น เมื่อทำอนุสัญญาลับกับอังกฤษใน
 พ.ศ. ๒๔๔๐ ก้าวให้สัมปทานเหมืองแร่แก่ชาวต่างชาติกลับต้องได้รับความเห็นชอบ
 จากอังกฤษแล้ว เมื่อมีขบวนการให้สัมปทานแก่ชาวต่างชาติตกอยู่ต่ออังกฤษและ
 รัฐบาลไทยได้รับอำนาจนี้กลับคืนมาจากภักดีภักดีสัญญาทางพระราชไมตรี พ.ศ. ๒๔๕๐

แม้ปัญหาการเมืองจะผ่านพ้นไป แต่การระมัดระวังให้สัมปทานเหมืองแร่
 แก่ชาวต่างชาติยังคงมีอยู่ในสมัยหลังต่อมา เห็นได้จากนโยบายการเปิดพื้นที่เหมือง
 แร่ใหม่ การห้ามทำเหมืองในพื้นที่ที่รถไฟจะตัดผ่านบริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออกใน
 ๓ มณฑล คือ ชุมพร นครศรีธรรมราช และปัตตานี ในปลายสมัยรัชกาลที่ ๕ และ
 นโยบายการให้อาณาบริเวณตั้งแต่เมืองชุมพรขึ้นไป เป็นเขตปลอดจากการลงทุนทำ
 เหมืองแร่ของชาวต่างชาติในสมัยรัชกาลที่ ๗ ผลของนโยบายนี้จึงเท่ากับเป็นการ
 สงวนรักษาทรัพยากรแร่ธาตุมิให้ถูกขูดจนหมดสิ้น โดยที่ผลประโยชน์ส่วนใหญ่ตกอยู่
 นอกประเทศ ขณะเดียวกันเพื่อรอให้รัฐและชาวไทยมีความรู้ทักษะพอจะเข้าดำเนินการ
 เอง แต่ในมุมมองกลับนั้นจำต้องยอมรับว่า กิจการเหมืองแร่ไทยเติบโตจากทุนและ

ดูรายละเอียดเรื่องสัมปทานและนโยบายเหมืองแร่ ในบทที่ ๒.

เทคนิควิทยาการของต่างชาติ การพัฒนากิจการเหมืองแร่ไทยจึงช้าลงเพราะ
นโยบายจำกัดพื้นที่ทำเหมือง คงจะเห็นว่าการทำเหมืองแร่เป็นอาชีพสำคัญและ
เจริญรุ่งเรืองอยู่เฉพาะภาคใต้ ทั้ง ๆ ที่ทุกภาคของไทยอุดมไปด้วยแร่ธาตุต่าง ๆ
มากมาย ดังนั้น อาจเป็นเหตุผลหนึ่งที่กิจการเหมืองแร่มิได้เป็นสาขาเศรษฐกิจที่
นำไปสู่การพัฒนาประเทศได้อย่างจริงจัง

อย่างไรก็ตาม จากการที่รัฐตระหนักว่าสภาพการเหมืองแร่ในเวลานั้นที่ตก
อยู่กับชาวต่างชาติและชาวไทยยังขาดความรู้ความสามารถที่จะเข้าดำเนินการได้
จึงมีความสนใจที่จะวางนโยบายเหมืองแร่แห่งชาติอย่างแน่นอนเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๒
สาระสำคัญของนโยบายเหมืองแร่ นอกจากกำหนดการเปิดพื้นที่เหมืองแร่ใหม่ตั้ง
กล่าวแล้ว ยังกำหนดหลักการวินิจฉัยว่าพื้นที่ใดควรเปิดทำเหมืองเมื่อไรด้วย โดย
คำนึงถึงความสนใจและความรู้ทักษะของชาวไทยในการทำเหมืองแร่ มีการตรวจหา
แหล่งแร่ที่แน่นอน ลักษณะการทำเหมืองแร่สะดวกหรือยากประการใด รวมทั้งความ
ต้องการและราคาแร่ในท้องตลาดด้วย” นโยบายดังกล่าวนี้ได้รับมอบดำเนินการใน
สมัยต่อมา เมื่อมีการขยายงานทางวิชาการของกรมราชโลหกิจ มากยิ่งขึ้น เช่น
การตรวจหาแร่ การฝึกชาวไทยให้มีความรู้ความชำนาญ เป็นต้น

๒. การดำเนินงานของกรมราชโลหกิจและวิทยา

กรมราชโลหกิจและภูมิวิทยาตั้งขึ้นเมื่อวันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๓๔
จากคำประกาศตั้งกรมโคลลาวถึงหน้าที่เบื้องต้นคือ "มีหน้าที่ตรวจตราบรรดาแร่
ของควยแร่โลหธาตุทั้งประธานบัตรและสัญญาอาทานในการแร่โลหธาตุและภูมิวิทยา

ทั้งปวงในพระราชอาณาจักรสยาม"^๑ เพื่อปรับปรุงการเหมืองแร่ให้เข้ามาอยู่ภายใต้หน่วยงานกลาง ทำให้เกิดระเบียบต่าง ๆ จนเป็นผลให้การประทานบัตรไม่เกิดปัญหาตั้งแต่ก่อน และยังสามารถผลประโยชน์เข้ารัฐได้อย่างเต็มที่ โดยจัดระเบียบการเก็บค่าภาคหลวงและค่าธรรมเนียมต่าง ๆ อย่างมีมาตรฐาน หน่วยงานของกรมราชโลหกิจ มีศูนย์กลางที่กรุงเทพฯ และตั้งสาขาของกรมขึ้นตามมณฑลและท้องที่ที่มีการทำเหมือง

การบริหารงานภายในกรม มี เจ้ากรมราชโลหกิจหรืออธิบดี เป็นผู้บัญชาการรับผิดชอบการทำเหมืองแร่ทั่วทุกมณฑล ตำแหน่งเจ้ากรมในระยะแรก ชาวยุโรปดำรงตำแหน่งและยังต้องจ้างผู้เชี่ยวชาญเรื่องการทำเหมืองแร่ที่เป็นชาวตะวันตกมาช่วยจัดระเบียบการบริหารภายในกรมอีกด้วย เจ้ากรมราชโลหกิจคนแรกคือ นายคัมมู เคอ มุลเลอร์ (Mr. W. de Muller ๒๔๓๕ - ๒๔๓๘) ส่วนเจ้ากรมอีกสองคนต่อมาเป็นชาวอังกฤษ คือ นายวาร์ริงตัน สไมล์ (Mr. Warrington Smyth ๒๔๓๘ - ๒๔๓๙) และ นายเฮนรี จี สกอต (Mr. Henry G. Scott ๒๔๔๑ - ๒๔๕๐) จนเมื่อวางระเบียบภายในกรมเรียบร้อยแล้ว จึงให้ข้าราชการไทยเข้าดำรงตำแหน่งต่อไป แต่ยังหาชาวไทยที่มีความรู้ด้านเหมืองแร่โดยตรงไม่ได้ จึงให้พระยาศรีสหเทพรักษากร เจ้ากรมราชโลหกิจไปก่อน จนกระทั่งเมื่อพระยาสีหพงศ์เพ็ญภาค (๒๔๖๓ - ๒๔๗๑) ผู้สำเร็จวิชาเหมืองแร่จากอังกฤษมาดำรงตำแหน่งเจ้ากรม^๒ ต่อไป นอกจากนี้ยังตำแหน่ง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑อาทานหรืออาชาร หมายถึงสิ่งของเป็นที่สำหรับบริบรอนั้น อย่างอาชารสำหรับจานหนังสือนั้น ถ้าโต๊ะไม้ที่สำหรับรองภาชนะกินเข้านั้น อ้างจาก Bradley, อักษรวิธานศัพท์ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๑๔) p. 784.

^๒กรมโลหกิจ, ประวัติกรมโลหกิจ หน้า ๒๘.

รองเจ้ากรมราชโลหกิจ มีผู้เชี่ยวชาญชาวยุโรปเป็นที่ปรึกษา ผู้ตรวจการและพนักงานช่างเทคนิค เป็นต้น

การดำเนินงานของกรมราชโลหกิจที่สำคัญ คือ

๑. การร่างพระราชบัญญัติเหมืองแร่ เป็นงานสำคัญเริ่มแรกที่กรมต้องรีบเร่งทำเพื่อจะได้มีกฎหมายเหมืองแร่เป็นระเบียบบังคับตัดสินที่แน่นอน การร่างพระราชบัญญัตินี้ได้อาศัยเทียบเคียงกับกฎหมายเหมืองแร่ของมลายู ร่างเสร็จครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๘ แต่หลังจากได้เปลี่ยนแปลงแก้ไขให้เหมาะสมกับสภาพการณ์จึงได้ประกาศใช้อีก ๒ ปีต่อมา เรียกว่า "พระราชบัญญัติเหมืองแร่ ร.ศ. ๑๒๐" (พ.ศ. ๒๔๔๔) ประกาศใช้ใน ๑๐ มณฑล คือ ภูเก็ต นครศรีธรรมราช ราชบุรี ตราก ปราจีนบุรี นครราชสีมา พิษณุโลก เพชรบูรณ์ จันทบุรี และศรีประจันต์-คีรีนคร^๑ พระราชบัญญัตินี้ได้วางหลักเกณฑ์การทำเหมืองแร่ เปลี่ยนแปลงอัตราและมาตรการเก็บค่าธรรมเนียมต่าง ๆ อย่างไรก็ตามพระราชบัญญัติเหมืองแร่ฉบับนี้ได้รับการแก้ไขให้รัดกุมยิ่งขึ้น ออกใช้เป็น "พระราชบัญญัติเหมืองแร่ พ.ศ. ๒๔๖๑" และมีการแก้ไขเพิ่มเติมอีกครั้งใน พ.ศ. ๒๔๗๔ ทั้งนี้เพื่อให้เหมาะสมกับสภาพการทำเหมืองแร่ที่เปลี่ยนแปลงไป การมีพระราชบัญญัติเหมืองแร่ที่บังคับจัดระเบียบการทำเหมืองแร่ให้เรียบร้อยเช่นนี้ ทำให้ปัญหาการทะเลาะวิวาทเรื่องสิทธิทำแร่หมดไป เพราะมีกฎหมายใช้บังคับตัดสินและยังทำให้ชาวตะวันตกสนใจการทำเหมืองแร่ในไทยมากขึ้น เมื่อมีกฎหมายที่จะรักษาสถานภาพและผลประโยชน์ของผู้ทำเหมืองได้อย่างแน่นอน

^๑กรมโลหกิจ, ประวัติกรมโลหกิจ หน้า ๔๒, ๖๐, ๑๕๒, ๑๕๘.

๒. คำเนินงานเกี่ยวกับเรื่องสิทธิที่ห้าแล้ว ถือเป็นงานหลักของกรมคือการอนุญาตตรวจแร่ผูกขาดตรวจแร่ ออกและโอนประทานบัตร ปรับปรุงอัตราค่าธรรมเนียมเหมืองแร่ต่าง ๆ ให้ได้มาตรฐาน ตลอดจนแก้ไขกรณีพิพาทเหมืองแร่และปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น เช่น ในระยะที่มีชาวต่างชาติเข้ามาทำเหมืองแร่มาก เกิดมีบุคคลที่ขอประทานบัตรไว้เพื่อขายต่อในราคาแพงเป็นที่เดือดร้อนแก่ผู้ต้องการทำเหมืองจริง ผู้ทำเหมืองแร่พากันดิเคียน กรมราชโลหกิจจึงแก้ไขโดยกำหนดจำนวนเงินทุนสำหรับผู้ขอทำเหมืองไว้สูง เพื่อป้องกันพวกนักล่าสัมปทานปัญหาจึงหมดไป ขณะเดียวกันยังผ่อนผันให้ในบางกรณี เช่น ลดหย่อนค่าภาคหลวงสำหรับบางบริษัทที่เพิ่งเข้ามาขอทำเหมืองแร่ในระยะแรก และเรียกค่าธรรมเนียมในกรณีที่บริษัทเหมืองแร่ทำทางน้ำ ที่สาธารณประโยชน์เสียหาย ทำให้ได้เงินผลประโยชน์เข้ารัฐเป็นจำนวนปีละไม่น้อย

๓. งานด้านวิชาการ ในระยะนี้ (พ.ศ. ๒๔๓๔ - ๒๔๓๕) มิได้ถือเป็นงานหลักของกรม เพียงแต่ส่งผู้เชี่ยวชาญของกรมออกไปตรวจสอบสภาพการทำเหมืองแร่เป็นครั้งคราว เพื่อนำข้อมูลมาพิจารณาประกอบการปรับปรุงแก้ไขการทำงานของกรม งานด้านการสำรวจแหล่งแร่ยังไม่มีการจัดทำ สิ่งที่เกี่ยวข้องกับด้านวิชาการอยู่บ้าง คือ การฝึกอบรมพนักงานรังวัดที่เป็นคนไทย โดยรับนักเรียนและผู้มีการศึกษาเข้ามาฝึกหัดเพื่อสนองความต้องการกำลังคนเป็นสำคัญ

๔. วางแผนขยายงานของกรมให้กว้างขวางทันต่อการขยายตัวของกิจการเหมืองแร่ทั้งด้านกำลังคนและการตั้งสาธารณโลหกิจห้องที่ต่าง ๆ มีการริเริ่ม

กจช. เอกสาร กส.แผนกราชโลหกิจ ส่วนรายงาน หน้า ๑๐/๓๓๕,
เรื่องกรมราชโลหกิจยื่นรายงานประจำปี ๒๔๖๒.

โครงการของกรมครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๐ เรียกว่า "bei pliang plan" เป็นแผนงานที่มุ่งให้การบริหารงานภายในกรมเป็นไปในรูปของความร่วมมือระหว่างผู้เชี่ยวชาญต่างประเทศกับข้าราชการไทย โดยให้ผู้เชี่ยวชาญต่างประเทศฝึกอบรมชาวไทยให้สามารถทำงานแทนที่ชาวต่างประเทศได้ ทั้งนี้โดยกำหนดและขยายตำแหน่งบุคคลากรพร้อมทั้งเสนอขยายสาขาวิชาโลหกิจไปยังเมืองพังกา ระนอง และปัตตานี^๑ งานของกรมขยายตัวและนํารายไค้มาสู่แผ่นดินเป็นปริมาณมากนับว่ามีความสำคัญ ดังนั้นใน พ.ศ. ๒๔๖๖ ตำแหน่งเจ้ากรมจึงได้รับการปรับขึ้นเป็นชั้นอธิบดี^๒

๕. การดำเนินงานในระดับท้องถิ่น การทำเหมืองแร่ทั้งหมดอยู่ตามหัวเมืองและการทำเหมืองในขณะนั้นเกี่ยวข้องกับการเมือง การปกครอง อยู่มาก ความรู้ในสภาพภูมิประเทศและความเป็นไปในท้องถิ่นเป็นสิ่งจำเป็น กรมราชโลหกิจจึงต้องร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองในการปฏิบัติงาน ก่อนที่จะจัดตั้งกองราชโลหกิจประจำมณฑลขึ้น หน้าที่รับผิดชอบเรื่องการทำแร่ตกอยู่กับข้าหลวงประจำมณฑลและเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครอง ถึงแม้จะมีกองราชโลหกิจท้องถิ่นแล้ว อำนาจการออกใบอนุญาตทำแร่บางลักษณะ เช่น การออกประทานบัตรชั่วคราวก็ยังคงอยู่กับสมุหเทศาภิบาลประจำมณฑล จนกระทั่ง พ.ศ. ๒๔๙๑ อำนาจดังกล่าวจึงถูกดึงเข้าสู่หน่วยกลางที่กรุงเทพฯ ในความเป็นจริงแล้ว ท้องถิ่นเป็นหัวใจสำคัญของการดำเนินงาน แต่กองราชโลหกิจส่วนท้องถิ่นมีอำนาจเพียงอนุญาตตรวจแร่ ถูกขาดตรวจแร่แก่คนใน

^๑ กจข. เอกสารรัชกาลที่ ๕ ม.๑๑/๑๖, เรื่องข้อความที่ได้ตกลงครว
ประชุมข้าหลวงเทศาภิบาล ร.ศ. ๑๒๖.

^๒ กรมโลหกิจ, ประวัติกรมโลหกิจ หน้า ๑๕๖.

บังคับสยามเท่านั้น ส่วนการออกพระทานบัตรขึ้นกับหน่วยกลางแต่ผู้เดียว^๑

หน่วยบริหารงานระดับท้องถิ่น คือ กองราชโลหกิจประจำมณฑล ที่ตั้งขึ้นเป็นแห่งแรกที่มีผลฎีก์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๑ นับเป็นเวลา ๗ ปี หลังจากนั้นมีการตั้งเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ก่อนสิ้นรัชกาลที่ ๕ กองราชโลหกิจท้องถิ่นที่มีรวมทั้งสิ้น ๗ แห่ง คือ ที่ภูเก็ต นครศรีธรรมราช พังงา ระนอง ปัตตานี เบตง และไทรบุรี^๒ เมื่อถึง พ.ศ. ๒๔๖๓ มีเพิ่มอีก ๔ แห่ง ที่ สงขลา ยะลา ตะกั่วป่า และตรัง^๓ อย่างไรก็ตาม การขยายงานของรัฐในส่วนท้องถิ่นยังคงตามหลังการขยายตัวการทำเหมืองแร่อยู่เสมอ ปัญหาสำคัญคือ การขาดแคลนเจ้าหน้าที่โลหกิจหน่วยงานในท้องถิ่น อันได้แก่ ราชโลหกิจประจำเมือง มีพนักงานแร่และเสมียน ๒ - ๓ คนเท่านั้น หากเป็นกองราชโลหกิจประจำมณฑลจะมีข้าหลวงราชโลหกิจประจำมณฑล ผู้ตรวจการ เจ้าหน้าที่รังวัดเพิ่มเติม มีเพียงกองราชโลหกิจประจำมณฑลภูเก็ตเพียงแห่งเดียวที่มีกำลังเจ้าหน้าที่เพียงพอ^๔ ฉะนั้น การปฏิบัติงานจึงทำได้เฉพาะการออกพระทานบัตร การตรวจการทำเหมืองแร่และดูแลผลประโยชน์ของรัฐเป็นไปอย่างไม่ทั่วถึง ส่วนการปฏิบัติงานด้านเทคนิค เช่น การตรวจแร่ ตรวจ

^๑ กจช. เอกสารรัชกาลที่ ๗ กษ.๔.๑/๗๑, เรื่องรายงานตรวจราชการของเสนาบดีกระทรวงเกษตร กล่าวถึงแผนกโลหกิจ (๒๘ กุมภาพันธ์ - ๒๒ มีนาคม ๒๔๗๑).

^๒ กจช. เอกสารรัชกาลที่ ๕ ม.๑๑/๒๒, เรื่องข้อความที่ได้ตกลงคราวประชุมข้าหลวงเทศาภิบาล ร.ศ. ๑๒๒.

^๓ กรมโลหกิจ, ประวัติกรมโลหกิจ หน้า ๑๕๔.

^๔ กจช. เอกสารรัชกาลที่ ๕ กษ.๖.๑/๓๒, เบ็ดเสร็จกรมราชโลหกิจ (๑๓ มีนาคม ร.ศ. ๑๑๘ - ๑๗ สิงหาคม ร.ศ. ๑๒๕).

สายน้ำ และการส่งเสริมเทคนิคด้านการทำเหมืองแร่ นั้นไม่ปรากฏเลย ในส่วน
ท้องถิ่นชาวจีนที่ที่มีความรู้ความสามารถและจำนวนกำลังคนที่เพียงพอ การ
คมนาคมที่ทุรกันดารทำให้การส่งงานจากหน่วยกลางที่กรุงเทพฯ และส่วนท้องถิ่น
ชาวจีนอาจที่จะส่งการทำงานจึงขาดประสิทธิภาพเท่าที่ควร ไม่สามารถดูแล
การทำเหมืองแร่ให้เป็นไปตามพระราชบัญญัติได้อย่างทั่วถึง มีการกระทำผิด
พระราชบัญญัติเหมืองแร่ทั้งโดยเจตนาของผู้ทำเหมืองและจากความบกพร่องของ
เจ้าหน้าที่ราชโลหกิจเสมอ^๑ ดังนั้นกล่าวได้ว่าการดำเนินงานของกรมจึงเน้นหนัก
ด้านการควบคุมประทานบัตรวัดพื้นที่เหมืองเป็นสำคัญ ดังพระราชวิจารณ์ของ
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ว่า

ในขณะที่ข้าพเจ้าไปเที่ยวตามหัวเมืองต่าง ๆ ในมณฑลภูเก็ตคราวนี้ได้
สังเกตดูวิธีการของเจ้าพนักงานกรมราชโลหกิจไปทุกเมืองจนถึงเมือง
ภูเก็ต ซึ่งเป็นกรมบัญชาการแรกเป็นที่สุด เห็นควยเกตุวาววี่ที่จัดอยู่เคียงนี้
เป็นแต่จุดทะเบียนเหมืองแร่ คือมีแผนที่ไว้ว่าเหมืองภูเก็ต อยู่ตำบลไหน กวาง
ยาวเท่าใด เหนือใด ตะวันออก ตะวันตกจดไหน ถ้าใครขออนุญาตทำเหมือง
แร่ใหม่ ในตำบลใดก็มีเจ้าพนักงานไปวัดกำหนดที่เป็นเขตรกกับมีตัวอย่างเปลือก
ดิน ขุยแร่ เนื้อแร่คึกบึกแห่งเหมืองนั้น ๆ บรรจุบอกไว้ตำบลอย่างเอกซหุบิซัน
เท่านั้น หากใครจัดอยู่ขงที่กรมชำนาญการแรก สืบค้นหาแร่อื่นนอกจากคึกบึกหัวไปทั้ง
พระราชอาณาจักรให้สมกับนามของกรมไม่^๒

^๑ กจช. เอกสารรัชกาลที่ ๕ ม.๒.๑๔/๕๐, พระยาศรีสหเทพและมิสเตอร์
เวสเตนทาส ทรวจราชกรมมณฑลภูเก็ต ไทบุรี นครศรีธรรมราช (๖ - ๗ กันยายน
ร.ศ. ๑๒๔) และ เอกสารรัชกาลที่ ๖ ค.๑๕/๗, เรื่องสัมพันธ์มิตรขอให้จัดการ
เรื่องแร่พลูแฟรมและขอให้ส่งไม้แก่นน้ำมัน าลดา พ.ศ. ๒๔๖๐.

^๒ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, ระยะทางเสด็จประพาส
มณฑลภูเก็ต ไร่.ศ. ๑๒๔.

หากพิจารณาจากสภาพความจริงแล้ว กรมราชโลหกิจตั้งขึ้นเมื่อกลางรัชกาลที่ ๕ ดังนั้นขอบเขตและกำลังของกรมยังมีอยู่จำกัด ไม่พอกับการขยายตัวของการทำงานเหมืองแร่ที่มีมานานก่อนหน้าและนับวันจะเติบโตขึ้น นอกจากนี้กรมราชโลหกิจยังประสบปัญหาและอุปสรรคหลายประการ ซึ่งมีการพยายามแก้ไขปรับปรุงตลอดมาดังกล่าวต่อไปนี้

ประการแรก การย้ายสังกัดบ่อยครั้งและการขัดแย้งกับต่างกระทรวง กล่าวคือ เมื่อแรกตั้งขึ้นสังกัดกับกระทรวงเกษตรราชการ จนถึง พ.ศ. ๒๔๓๘ กระทรวงเกษตร ถูกยุบ จึงต้องฝากกรมราชโลหกิจไว้กับกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ๑ ปีแล้วจึงมอบให้กระทรวงมหาดไทยบังคับบัญชาต่อเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๐ เพราะเห็นว่า กระทรวงมหาดไทยกำลังจัดการปกครองหัวเมืองจะได้บังคับบัญชาดูแลการทำงานเหมืองแร่โดยง่าย และการดำเนินงานของกรมจำเป็นต้องใช้ผู้มีความรู้ทางวิชาการและมีความชำนาญภูมิประเทศ จึงเหมาะสมให้กรมราชโลหกิจขึ้นกับกระทรวงมหาดไทย ดังนั้นเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองส่วนท้องถิ่นจึงมีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมการทำงานเหมืองแร่ แม้บางครั้งจะมีเรื่องขัดแย้งระหว่างเจ้าหน้าที่ราชโลหกิจและฝ่ายปกครอง แต่ก็สามารถแก้ไขได้โดยง่ายภายในกระทรวงเอง ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ ๖ ทรงเห็นว่าหน้าที่กรมราชโลหกิจสังกัดกระทรวงมหาดไทยดำเนินงานแต่เรื่องประทานบัตร ยังขาดความก้าวหน้าเท่าที่ควร จึงย้ายกลับไปยังกระทรวงเกษตร ผลคือกรมราชโลหกิจเผชิญปัญหาความขัดแย้งระหว่างกระทรวงขึ้นอีก เมื่อกระทรวงเกษตรซึ่งบังคับบัญชากรมราชโลหกิจก็มีเรื่องขัดแย้งกับกระทรวงมหาดไทย ซึ่งมีอำนาจในท้องที่เสมอ การคัดสินปัญหากรณีพิพาทไม่ตรงกัน เช่น กรณีนายเกียนเข้าทำเหมืองในเขตคลองฉวาง ซึ่งเจ้าหน้าที่กรมราชโลหกิจไม่อนุญาตเพราะเป็นผลต่อการสัญจรไปมา แต่กรมการเมืองกลับอนุญาต^๑ หรือการมีความเห็นต่างกัน คือ

^๑ กชข. เอกสารรัชกาลที่ ๖ กษ.๖.๑/๑๑, เรื่องนายเกียน มหาดเล็ก
ขอพระบรมราชานุญาตการทำเหมืองแร่คิบุถุ (๒๕ พฤษภาคม - ๑๘ ธันวาคม ๒๔๖๐).

เจ้าหน้าที่กรมราชโลหกิจเห็นว่าพื้นที่เป็นป่าควรรีให้ทำเหมืองได้ แต่กรมการอำเภอ เห็นว่าเป็นสวนจึงขายให้ผู้อื่นบุคคลหนึ่ง เกิดปัญหาพื้นที่ทับกันเป็นคดีความขึ้น^๑ เป็นต้น ประการสำคัญ การย้ายสังกัดของกรมราชโลหกิจทำให้ขาดการสืบทอด นโยบายการดำเนินงาน เห็นได้ชัดจากกรณีเงินทดแทน (Compensation) ที่เรียกเก็บจากผู้ทำเหมืองนอกอัตราในพระราชบัญญัติซึ่งเป็นนโยบายของกรมใน สมัยที่ยังขึ้นกับกระทรวงมหาดไทย เมื่อกระทรวงเกษตร ทราบเรื่องได้สั่งยกเลิก การเก็บเงินดังกล่าว ด้วยเหตุผลว่าสร้างความเดือดร้อนแก่ผู้ทำเหมืองแร่ โดยไม่ ทราบเจตนาเดิมว่าการเก็บเงินนั้นเพื่อนำมาสร้างความจริงแก่ท้องถิ่นเหมืองแร่ และได้ผลประโยชน์เข้ารัฐด้วย ความเห็นไม่ตรงกันในเรื่องนี้สร้างความขัดแย้ง ระหว่างข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ในทั้งสองกระทรวง^๒ นับตั้งแต่กรมราชโลหกิจ สังกัด กระทรวงเกษตรฯ จึงมักมีเรื่องราวเสียหายและแสดงถึงการบกพร่องในการปฏิบัติ งานเสมอ จนเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๐ จึงถูกลดศักดิ์ของกรมลงจากกรมใหญ่ที่มีอธิบดี เป็นหัวหน้าลงเป็นกรมย่อยที่มีเจ้ากรมเป็นหัวหน้า เพราะภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ งานของกรมจึงถูกจำกัดให้เล็กลง และกลับเป็นกรมที่มีอธิบดีอีกครั้งเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๒ ภายใต้สังกัดกระทรวงมหาดไทย^๓

^๑ กจช. เอกสาร สบ.๒.๔๗/๑๐๖, เรื่องวินิจฉัยฎีกานายเฮอรัลด์ วิส กล่าวโทษเจ้าพนักงานเรื่องเหมืองแร่คีนุก ค.เบอร์แมน มณฑลปัตตานี.

^๒ พระยาพลเทพ เสนาบดีกระทรวงเกษตร กล่าวหาว่า หม่อมเจ้า สฤษดิ์เคซ ขยางกูร รับสินบน นายลิมฮกเซ็ง ๔,๐๐๐ บาท ซึ่งเงินจำนวนนี้นายลิมฮกเซ็งให้ทำนุบำรุงบ้านเมือง สร้างโรงพยาบาลที่เมืองตะกั่วป่า อ้างจาก กจช. เอกสารรัชกาลที่ ๗ กษ.๔.๑/๗๒, เรื่องฎีกานายฮงเซ็งขอพระมหากรุณาธิคุณเรื่องเหมืองในมณฑลภูเก็ต (๒๕ มิถุนายน - ๔ ตุลาคม ๒๔๗๑).

^๓ กรมโลหกิจ, ประวัติกรมโลหกิจ หน้า ๑๕๘.

ประการที่สอง การขาดแคลนกำลังคนเป็นปัญหาสำคัญยิ่งของหน่วยงานในระยะแรก โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ราชโลหกิจส่วนท้องถิ่น ดังที่กล่าวแล้ว ในการแก้ไขปัญหานี้ ทางกรมราชโลหกิจได้จ้างชาวยุโรปที่มีความรู้ทางเหมืองแร่มาบริหารงานและให้คำแนะนำปรึกษาทั้งส่วนกลางและส่วนท้องถิ่น มีการฝึกอบรมบุคคลากรไทยให้มีความรู้ทางวิชาการแร่ โดยรับผู้สำเร็จการศึกษาจากป็นังในส่วนท้องถิ่น และนิสิตปีที่ ๓ คณะวิศวกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ไปฝึกอบรมการรังวัดและแผนที่ในกองราชโลหกิจจนผลปรากฏ^๑ ส่งนักเรียนไปศึกษาวิชาการเหมืองแร่ยังต่างประเทศตามความต้องการของกรม และให้กลับมารับราชการ เช่น นาย ส. เศรษฐบุตร (หลวงสิทธิไวยหาร) พระยาสิทธิพิชญภาค (ม.ร.ว.ประเวศ ชุมสาย) และนายประวิติ สุขุม สองท่านหลังได้เป็นอธิบดีกรมโลหกิจในเวลาต่อมา นอกจากนี้การเปิดสอนวิชาเหมืองแร่ที่คณะวิศวกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้ผลิตข้าราชการที่มีความรู้ทางด้านนี้ ทำให้ปัญหาการขาดกำลังคนในระยะหลังบรรเทาลง ทางกรมราชโลหกิจได้ขอเจ้าหน้าที่เพิ่มจากเดิม ๖๘ คน ใน พ.ศ. ๒๔๕๕ เพิ่มเป็น ๑๒๑ คน^๒ และใน พ.ศ. ๒๔๖๒ ขอเพิ่มอีกครั้งเป็นจำนวน ๑๗๓ คน^๓ เพื่อเปิดสาขาของกรมในส่วนท้องถิ่นรับการทำเหมืองแร่ที่เจริญขึ้น

ประการสุดท้าย เป็นปัญหาที่ต่อเนื่องกับกำลังคน คือ การได้รับงบประมาณน้อยไม่พอกับการขยายงาน เมื่อขอตำแหน่งไม่ได้ตามจำนวนที่ต้องการหรือถูกตัด

^๑ กจช. เอกสาร กส.แผนกราชโลหกิจ ส่วนรายงานแฟ้ม ๑๐/๗๗๕, กรมโลหกิจยื่นรายงานประจำปี พ.ศ. ๒๔๖๒.

^๒ กจช. เอกสารรัชกาลที่ ๖ ค.๘.๑/๖, งบประมาณกระทรวงเกษตร-ปศุสัตว์ (พ.ศ. ๒๔๕๔ - ๒๔๖๕).

^๓ เรื่องเดียวกัน.

ตำแหน่งลงมาให้เพราะกรมไต้มีเงินพอจะจ้าง* อันที่จริงแล้วกรมราชโลหกิจเป็น
หน่วยงานที่น่ารายได้มากให้รัฐมาก แต่งบประมาณที่กรมได้รับจำนวนน้อย ถึงเช่น
พ.ศ. ๒๔๖๒ เงินค่ากวาดหลวงและค่าธรรมเนียมต่าง ๆ ที่กรมราชโลหกิจเก็บ
เข้ารัฐได้ถึง ๔,๕๕๒,๕๐๗ บาท แต่งบประมาณที่ได้รับเพียง ๕๔๕,๒๖๕ บาท
หรือ ๑๐% ของรายได้เหมืองแร่ เปรียบเทียบกับจำนวนเจ้าหน้าที่มี ๑๗๓ คน
ต้องควบคุมเรื่องราวประทานบัตรเหมืองแร่ ๑,๔๔๑ ราย ในเนื้อที่ ๒๕๕,๓๒๒ ไร่
อัตราเฉลี่ย พนักงานราชโลหกิจ ๑ คน ต่อการคุมประทานบัตร ๑๐.๕ ราย ใน
เนื้อที่ ๑,๕๗๑ ไร่^๒

กล่าวโดยสรุป การดำเนินงานของกรมราชโลหกิจในระยะนี้ยังเป็นเพียง
การควบคุมการทำเหมืองแร่ให้เป็นไปตามกฎหมายเท่านั้น ด้านเทคนิควิชาการ
เหมืองแร่ยังมีน้อยมาก กรมราชโลหกิจยังต่าสังกัดแน่นอนไม่ได้ เพราะยังขาด
กระทรวงที่เกี่ยวข้องกับด้านอุตสาหกรรม อันจะเหมาะสมกับกิจการเหมืองแร่ บัญหา
การขาดกำลังคนทั้งคุณภาพและปริมาณ และการคมนาคมที่ลำบากทำให้การประสาน
งานระหว่างหน่วยงานต่างๆ การทำงานขาดประสิทธิภาพเท่าที่ควร สิ่งเหล่านี้ได้
รับการวิจารณ์เปรียบเทียบกับประสิทธิภาพของกรมแร่ในมลายูที่ใกล้เคียงกัน^๓ อันเป็น

* กจช. เอกสาร กส.กรมแร่ ส่วนรายงาน แฟ้ม ๒/๒๔, เรื่องกรมราช-
โลหกิจขอตำแหน่งที่กรมต่าง ๆ ยืมมาคืน (๒๖ ธันวาคม ๒๔๖๗).

^๒ กจช. เอกสาร กส.แผนกราชโลหกิจ ส่วนรายงาน แฟ้ม ๑๐/๓๓๔,
กรมราชโลหกิจยื่นรายงานประจำปี พ.ศ. ๒๔๖๒.

^๓ กจช. เอกสารรัชกาลที่ ๖ ค.๑๕/๗, เรื่องสัมพันธมิตรขอให้จัดการ
เรื่องแร่वालแฟรมและขอให้ส่งไม้แก่น น้ำมัน าลา พ.ศ. ๒๔๖๐.

การสะท้อนให้เห็นถึงความเอาใจใส่ของรัฐต่อกิจการเหมืองแร่มากขึ้นเพียงใด
ได้ประการหนึ่ง อย่างไรก็ตาม ในระยะต่อมากรมราชโลหกิจได้พยายามแก้ไข
ปรับปรุงประสิทธิภาพการดำเนินงานจนกลายเป็นกรมสำคัญกรมหนึ่งในปัจจุบัน

๓. การส่งเสริมการทำเหมืองแร่ภายในท้องถิ่น

ก่อนตั้งกรมราชโลหกิจ หน้าที่ควบคุมการทำเหมืองแร่อยู่ที่
เจ้าเมืองและข้าหลวงประจำหัวเมืองนั้น การทำเหมืองแร่สร้างผลประโยชน์ให้
แก่ผู้ที่เกี่ยวข้องมาก โดยเฉพาะเงินภาษีอากรที่เจ้าเมืองเป็นผู้ผูกขาดเก็บอยู่แทบ
ทุกประเภท หากการทำเหมืองเจริญได้ผลดี ภาษีย่อมมาก ผลประโยชน์ตกอยู่แก่
เจ้าเมืองมากตามกัน ดังนั้นในทางผลดี คือ เจ้าเมืองพยายามส่งเสริมให้การทำ
เหมืองแร่เจริญก้าวหน้า โดยออกทุนให้คนจีนเข้ามาทำ บางคนลงทุนทำเองจนร่ำ
รวย เช่น พระยารัตนเศรษฐี (คอซู่เจียง ณ ระนอง) ผู้ว่าการเมืองระนอง
พระยาวชิรสงคราม (หัต รัตนคิลก ณ ภูเก็ต) ผู้ว่าการเมืองภูเก็ต เป็นต้น การตื่น
ตัวทำเหมืองที่บุกในปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๓ นั้น เจ้าเมืองมีส่วนส่งเสริมอย่างมาก
แต่ในทางผลเสีย หากเจ้าเมืองใช้อำนาจกดขี่ราษฎรผูกขาดการซื้อขายสินค้า เก็บ
ภาษีเกินพิกัดอัตราและเกณฑ์แรงงานมาก ราษฎรเดือดร้อนทนไม่ไหวก็อพยพไปอยู่
เมืองใกล้เคียงและนอกอาณาเขต ดังเช่น ที่เกิดในเมืองรามันและตรังกานู* ทำให้
ชาวกำลังการทำเหมืองก็ซบเซาลง ราษฎรรายได้น้อยและเป็นที่ยึดเหนี่ยวของเพื่อนบ้านคือ
อังกฤษ กล่าวหาไทยว่าปกครองกดขี่ราษฎร ฉะนั้น จะเห็นได้ว่าข้าราชการส่วน
ท้องถิ่นมีบทบาทสำคัญต่อการส่งเสริมการทำเหมืองแร่ ทั้งในฐานะผู้ดูแลความสงบ
เรียบร้อยและเป็นผู้ดำเนินการเอง

* กจข. เอกสารรัชกาลที่ ๕ ม.๘๘/๑๑, เรื่องคนรามันอพยพไปอยู่ประ
และเอกสารรัชกาลที่ ๕ ม.๒๒/๑๕๓, รายงานพระบรมวงศวิจิตรเรื่องเมืองตรังกานู
(ร.ศ. ๑๑๕).

เมื่อมีการจัดระเบียบการปกครองหัวเมืองจึงเป็น "มณฑลเทศาภิบาล" ขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๕ เพื่อจัดการปกครองบ้านเมืองให้สงบเรียบร้อยและตั้งอำนาจและผลประโยชน์เข้าสู่ส่วนกลางได้อย่างเต็มที่นั้น แต่สำหรับหัวเมืองปักษ์ใต้ยังมิได้ดำเนินการจัดตั้ง "มณฑลเทศาภิบาล" ขึ้นทันที จนกระทั่ง นายคัมภู เคอ มุลเลอร์ (Mr. W. de Muller) เจ้ากรมโลหกิจ ได้ทำรายงานเสนอมายังรัฐบาลให้รับจัดการปกครองในหัวเมืองแถบนี้ให้เรียบร้อย เพราะขณะนั้นการทำเหมืองแร่ตกต่ำลง รัฐจึงจัดการให้กรมราชโลหกิจส่งเจ้าหน้าที่ไปดำเนินการแก้ไขและส่งเสริมการทำเหมืองแร่ แต่กลับไปขัดแย้งกับเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองส่วนท้องถิ่น การปฏิบัติงานจึงไม่ไต่ผล^๑ ดังนั้น จึงมีการจัดตั้งมณฑลเทศาภิบาลขึ้นที่ภาคใต้ครั้งแรกที่ภูเก็ต เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๘ และจัดตั้งในมณฑลอื่น ๆ ต่อมา

การจัดตั้งมณฑลเทศาภิบาลนี้ทำให้สมุหเทศาภิบาลมีบทบาทสำคัญต่อการส่งเสริมการทำเหมืองแร่ เพราะเป็นตัวแทนจากส่วนกลางที่ดูแลโดยตรง ในขณะที่ยังไม่มีข้าราชการโลหกิจท้องถิ่น หรือแม้เมื่อมีการจัดตั้งขึ้นแล้ว สมุหเทศาภิบาลยังคงมีบทบาทร่วมกับเจ้าหน้าที่ราชโลหกิจแก้ไขปัญหาเหมืองแร่อยู่เสมอ ผู้ที่ควรกล่าวถึงคือ สมุหเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ต ๒ ท่าน พระยาพิทยโกษา (โต โชติกเสถียร พ.ศ. ๒๔๓๘ - ๒๔๔๔) และ พระยารัษฎานุประดิษฐ์ (คอซิมบี๊ ณ ระนอง พ.ศ. ๒๔๔๕ - ๒๔๕๖)

ศูนย์วิทยพัชการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑ กจข. เอกสารรัชกาลที่ ๕ กษ.๖.๕/๘, เรื่องจัดการเหมืองแร่คิงุกทางภูเก็ตและตะกั่วปามีเรื่องของเอ็นบีเนียไปตรวจสายน้ำ (๗ พฤษภาคม - ๒๔ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๒๗).

พระยาพิชัยโกษา เป็นผู้ที่ส่งมาจากกรุงเทพฯ เข้ามารับตำแหน่งเทศาภิบาล
มณฑลภูเก็ต ขณะที่การทำเหมืองแร่ตกต่ำลงมาก เพราะเมื่อรัฐเข้ามาจัดการภาษี
ผลประโยชน์ในหัวเมืองเหล่านี้แทนเจ้าเมือง ทำให้พวกนายเหมืองที่เคยได้รับทุน
เจ้าเมืองและเจ้าภาษีไม่มีทุนทำต่อไป และยังมีปัญหาระบบการทำเหมืองแร่ที่ไม่ทันสมัย
เมื่อการทำเหมืองก็ถูกตัดค่าพลอยทำให้เศรษฐกิจแถบนี้กระทบกระเทือนด้วย^๑
ใน พ.ศ. ๒๔๓๕ พระยาพิชัยโกษาจึงประชุมพวกทำเหมืองแร่ และตกลงเสนอให้รัฐ
ช่วยออกทุนจำนวนหนึ่งจ่ายไปก่อนเพื่อหากุลิจินจากเมืองจีนมาเป็นแรงงาน โดย
คิดอัตราดอกเบี้ยร้อยละ ๕ ต่อเดือน^๒ และนำเทคนิคเครื่องมือทันสมัยเข้ามาใช้
ในการทำเหมืองแร่ ซึ่งได้รับอิทธิพลจากหัวเมืองมลายู ขณะนั้นกำลังนิยมเอาเครื่อง
สูบน้ำเข้ามาทำเหมืองสูบเหมืองนี้คแทนระหัดน้ำที่ไชแรงคน ทำให้ผลิตได้มาก
และเร็วขึ้น แต่เครื่องสูบน้ำราคาแพง นายเหมืองมีทุนน้อยไม่สามารถซื้อได้ รัฐ
จึงต้องจัดหาเงินให้ซื้อเครื่องเจาะหินสำหรับตรวจแร่ และใน พ.ศ. ๒๔๓๔
พระยาพิชัยโกษาตั้งซื้อเครื่องสูบน้ำราคาถึง ๔๐,๐๐๐ บาท ให้นายเหมืองตะกั่วว่า
เขาทำ^๓ นอกจากนี้ยังได้แก้ไขการเก็บภาษีแร่คบุกที่ไม่เป็นธรรม คือ "ภาษีรับซื้อ
แร่" ซึ่งเป็นภาษีผูกขาดซึ่งกำหนดให้ราษฎรที่ขุดแร่ในเขตที่ผูกขาดรับซื้อต้องขาย

^๑ กจช. เอกสารรัชกาลที่ ๕ กษ.๖.๑/๖, เรื่องการทำเหมืองในมณฑล
ภูเก็ตและขอพนักงานแผนที่ไม่ออก (๑๘ มี.ค. ร.ศ. ๑๑๑ - ๑๕ มี.ค. ร.ศ. ๑๑๕).

^๒ กจช. เอกสารรัชกาลที่ ๕ ม.๕๓/๓, เรื่องการขายคบุกมณฑลภูเก็ต
และการบุกขุดมือเงินมณฑลภูเก็ต (๓๑ มกราคม ร.ศ. ๑๑๐).

^๓ กจช. เอกสารรัชกาลที่ ๕ ค.๑๔.๔ ข./๔, เรื่องเร่งเงินภาษีที่ค้าง
ตามหัวเมืองชายทะเลตะวันตก (๗ ธันวาคม ร.ศ. ๑๑๐ - ๒๐ พฤษภาคม
ร.ศ. ๑๑๕).

แร่ให้เจ้าภาษีนั้น ถ้าขายให้คนอื่นจะมีความผิด ทำให้เจ้าภาษีนี้ออกสกกราคา
แร่สร้างความคิดครุ่นใหญ่ทำเหมือง ราษฎรจึงหันไปขุดหาแร่ในหัวเมืองมลายู
ของอังกฤษที่ไม่มีกษาปณ์เอาเปรียบเช่นนี้ ในครั้งแรกรัฐไม่ยอมยกเลิกภาษีนี้อีกสิ่ง
ให้สูญเทศาฯ บังคับเจ้าภาษีซื้อในพิทักอัคราที่กำหนด แต่พระยาทิพยโกษาแย้งว่า
แม้ในพิทักอัครานี้ เจ้าภาษีสืบซื้อแร่ที่บุกในราคาหาบละ ๔ บาท ๓๒ อัฐ ขณะที่ราคา
แร่ในเวลานั้นหาบละ ๑๔ - ๑๕ บาท คงไม่มีใครอยากขายแร่แก่เจ้าภาษี แต่หาก
รัฐกำหนดอัคราสูงก็ยากเพราะเนื้อแร่ที่บุกมีดีและเลวบ้าง ฉะนั้น ควรยกเลิกให้
อิสระในการขายแก่ผู้ทำเหมือง รัฐจึงยอมยกเลิกภาษีผูกขาดรับซื้อแร่ใน พ.ศ. ๒๔๓๖^๑

อย่างไรก็ตาม ผลของการส่งเสริมการทำเหมืองแร่ในสมัยพระยาทิพยโกษา
มิได้ทำให้สภาพการทำเหมืองแร่ต่างจากสมัยก่อนมากนัก เพราะเป็นการพยายาม
แก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าที่เกิดขึ้นเมื่อพวกเขาเหมืองมาร่องเรียนเท่านั้น แม้จะมีกรม
ราชโลหกิจห้องที่จ้างชาวยุโรปเข้ามาให้คำแนะนำดูแล แต่รัฐก็ได้ส่งเสริมการทำ
เหมืองแร่อย่างจริงจัง ทั้งยังไม่มีพระราชบัญญัติเหมืองแร่ให้เป็นระเบียบแบบแผนใน
การปฏิบัติ ดังนั้นจึงเป็นการแก้ไขข้อบกพร่องที่เกิดขึ้นเท่านั้น

เมื่อพระยารัชฎานุประดิษฐ์เป็นข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ตคนต่อมา
ได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติเหมืองแร่ ช่วยแก้ไขปัญหาคัดแย้งในผลประโยชน์
การทำเหมือง เช่น การแย่งสายน้ำลำรางระหว่างพวกนายเหมืองจีนค่อยหมดไป
จัดส่งเจ้าพนักงานท่าแฉลบออกไปสำรวจเพื่อแยกกรรมสิทธิ์ให้ถูกต้องตามกฎหมาย
แต่ยังมีปัญหาเรื่องค่าแรงระหว่างนายเหมืองกับกรรมกรยังไม่ยุติ เพราะภาวะราคา
กึ่งบุกไม่แน่นอน นายเหมืองถูกเก็บไม่รู้ว่ารายพอจะจ่ายเงินสำรองให้กรรมกร เป็นร้อย ๆ

^๑ กจข. เอกสารรัชกาลที่ ๕ ค.๕/๔, เรื่องบัญชีแผนกภาษีอากรต่าง ๆ
ทางมณฑลประจำวันตกในจำนวนศก ๑๐๕ (๒๐ พฤศจิกายน - ๖ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๑๕).

คนได้ จึงเกิดการทะเลาะวิวาทฆ่าฟันกันตายหรือก่อความวุ่นวายในเมืองระยะ
หลังรัฐเพิ่มกำลังป้องกันเหตุเสมอ จึงไม่ค่อยกลัวก่อความวุ่นวาย แต่ยังมีขัดแย้ง
กันบ้าง รัฐจึงเข้าไกล่เกลี่ย พระยารัษฎา อนุญาตให้นายเหมืองยืมเงินสำรอง
ที่ใช้ทำนุบำรุงบ้านเมืองไปใช้ก่อนโดยมีหลักทรัพย์ของนายเหมืองเป็นประกัน ถ้ามี
เงินไม่พอจ่ายพระยารัษฎา เจริญให้กรรมการเห็นความจำเป็นของนายเหมืองที่
ทำการขาดทุนก็ขอจ่ายล่วงหน้าเพียง ๕๐ - ๖๐ % ก่อน อันเป็นการประนีประนอม
ที่ไฉไล^๑

ใน พ.ศ. ๒๔๔๕ คณะกรรมการทำนุบำรุงเศรษฐกิจมณฑลภูเก็ต ได้
ประชุมและโต้ตกลงแก้ไขปัญหาที่เกี่ยวข้องกับเหมืองแร่หลายด้าน อาทิเช่น ด้านเงิน
ทุนได้ตกลงให้ตั้งธนาคารชาเตอร์ (Charter Bank) ขึ้นเพื่อเป็นแหล่งเงินทุนของ
นายเหมืองแทนการกู้จากนายทุนปิ้งที่เสียดอกเบี้ยสูง โดยหวังว่าธนาคารชาเตอร์
จะช่วยแก้ไขปัญหาลงทุนทำเหมืองแร่และค้าขาย และเป็นแหล่งอำนวยความสะดวก
สะดวกให้แก่เกษตรกรที่สนใจจะมาลงทุนในกิจการเหมืองแร่ ซึ่งก็นับว่า
ไฉไล เพราะมีนักลงทุนจากประเทศตะวันตกมาขออนุญาตทำเหมืองและค้าขายที่ภูเก็ต
มากขึ้น ในระยะนี้ปัญหาการขาดแคลนแรงงานเหมืองก็ยังคงมีอยู่ จึงมีการนำกุลี
จีนมาจากเมืองจีนอีกครั้ง โดยรัฐเป็นผู้จ่ายเงินตรองจ่ายไปก่อน จำนวน ๔๐,๐๐๐
บาท เป็นการช่วยลดยุทธศาสตร์แรงงานไปได้ ขณะเดียวกันได้ปรับสวัสดิการของกรรมกร
ให้ดีขึ้น เพราะเป็นสาเหตุของปัญหาการที่กุลีจีนไม่ยอมมาทำเหมืองในไทย พระยา
รัษฎา ได้จัดการเพิ่มค่าแรงให้กรรมกรสูงขึ้นโดยเพิ่มเวลาทำงาน และสร้าง
โรงพยาบาลรักษากรรมกรที่เจ็บป่วย ให้กรรมกรจ่ายเงินค่าบำรุงโรงพยาบาล

^๑ขุนเสนาขุนวงศ์ภักดิ์, ประวัติและงานของพระยารัษฎานุประดิษฐ์

เดือนละ ๕ วัตถุประสงค์ ในด้านพัฒนาเทคนิคการทำเหมืองแร่พระยารัษฎา เป็นบุคคล
 เกี่ยวที่สนับสนุนกัปตันไมลส์ในการคิดเอาเรือจุกมาทำเหมืองที่ภูเก็ต ขณะที่ไม่มี
 ผู้ใดเชื่อว่ากัปตันไมลส์จะทำได้สำเร็จ พระยารัษฎา เป็นผู้ช่วยคิดต่อเสนอความ
 คิดทำเหมืองเรือจุกนี้ถวายสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาคำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวง
 มหาดไทย ทรงเห็นชอบด้วยและอนุญาตให้กัปตันไมลส์ดำเนินการจนประสบความสำเร็จ
 ผลงานสำคัญของพระยารัษฎา ที่ได้กระทำไว้คือเรื่อง "เงินพิเศษหรือ
 เงินทดแทน" เพื่อมาทำนุบำรุงบ้านเมือง เป็นผลเนื่องมาจาก หนังสือพิมพ์ที่ป็นัง
 และสิงคโปร์โฆษณากำหนดรัฐบาลไทยว่า เอาเงินผลประโยชน์ที่ได้ในเมืองภูเก็ตมา
 ใช้จ่ายที่กรุงเทพฯ ไม่ทำนุบำรุงบ้านเมืองเหมือนอย่างเมืองมลายูของอังกฤษทำ
 กัน เวลานั้นกระทรวงพระคลัง ยังไม่พร้อมที่จะจัดแบ่งผลประโยชน์ให้แยกกัน
 เป็นส่วนกลางส่วนท้องถิ่นได้ พระยารัษฎา จึงเสนอวิธีหาเงินมาบำรุงเมืองภูเก็ต
 โดยอ้างพระราชบัญญัติเหมืองแร่มาตราหนึ่งว่า "การทำเหมืองจะต้องรักษา
 สาธารณประโยชน์ เช่น คลอง ทางน้ำ มิให้เสียหาย" ขึ้นมา ใบบังคับให้พวก
 นายเหมืองเสียเงินพิเศษให้รัฐทำถนน คลอง นอกจากนี้ยังมีเงินอีกประเภทหนึ่ง
 ที่ผู้ทำเหมืองยินดีจ่ายเองเพื่อทำนุบำรุงบ้านเมืองเรียกว่า "เงินก่านัลหรือเงิน
 แป๊ะเจ๊ย" ซึ่งบริษัทและนายเหมืองเคยให้มณฑลภูเก็ตไว้ทำถนน สร้างท่าเรือใหม่
 บำรุงสาธารณะและสร้างโรงพยาบาลที่ตะกั่วป่าถึง ๑๓๗,๕๐๐ บาท^๒ เงินทั้งสอง
 ประเภทนี้ได้นำมาบำรุงสร้างความจริงให้มณฑลภูเก็ต ทั้งยังมีเงินเหลือฝากใน

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑ขุนเสนาขุนวงศ์ภักดิ์, ประวัติและงานของพระยารัษฎานุประดิษฐ์

หน้า ๓๖ - ๓๘.

^๒กจช. เอกสารรัชกาลที่ ๗ กษ.๘.๑/๗๒, เรื่องฎีกานายถิ่มฮกเซ่ง
ขอพระมหากษัตริย์คุณเรื่องเหมืองในมณฑลภูเก็ต (๒๘ มิ.ย. - ๘ ต.ค. ๒๔๗๑).

คลังภูเก็ตอีกประมาณ ๑๕,๐๐๐ บาท^๑

ภายหลังจากที่พระยารัษฎาฯ ถึงแก่อนิจกรรมและกรมราชโลทกิจย้ายไปสังกัดกระทรวงเกษตราธิการ กระทรวงเกษตร เห็นว่าการเก็บเงินประเภทหลังเป็นเสมือนการเรียกรับเป็นตัวอย่างที่ไม่ดี ทำให้ข้าราชการถือโอกาสเรียกเงินจากผู้ทำเหมืองสร้างความสะดวกอื่น จึงสั่งยกเลิกเงินก่าน้ำลิให้คงไว้แต่เงินพิเศษ แต่ให้โอนเงินพิเศษนี้เข้าคลังที่กรุงเพทเป็นผลประโยชน์ของกรมราชโลทกิจไป^๒ ดังนั้น เงินพิเศษที่ควรนำมาบำรุงบ้านเมืองเพราะเกิดจากการทำเหมืองแร่กลับตกอยู่แก่ส่วนกลางแทบไม่มีโอกาสกลับคืนไปยังมณฑลภูเก็ตคงจุดประสงค์ดั้งเดิมของผู้ริเริ่ม เป็นสิ่งที่ชี้ให้เห็นถึงการขาดความเข้าใจและการสืบทอดนโยบายของกระทรวงเกษตร และกระทรวงพระคลัง ในเรื่องของการนำเงินผลประโยชน์จากเหมืองแร่ไปสร้างการทำเหมืองให้เจริญด้วยการทำนุบำรุงท้องถิ่น จะเห็นได้ว่า "เงินพิเศษ" ที่เก็บได้แต่ละปีมีจำนวนไม่น้อย ดังนี้

ปี พ.ศ. ๒๔๖๘	ได้เงินพิเศษ	๕๓,๔๕๐.๗๔	บาท
๒๔๖๙	"	๒๔,๑๕๙.๓๘	"
๒๔๗๐	"	๘๘,๑๘๖.๓๓	"
๒๔๗๑	"	๑๔๗,๐๘๕.๒๕	"
๒๔๗๒	"	๒๑๖,๖๒๙.๓๐	" ^๓

^๑ กจช. เอกสารรัชกาลที่ ๗ กษ.๔.๑/๗๒, เรื่องเดียวกัน.

^๒ เรื่องเดียวกัน.

^๓ กจช. เอกสาร กส.กองเลขานุการ สายนสภาเผยแผ่พาณิชย์ แฟ้ม ๔/๑๕, บันทึกเรื่องการเรียกเงินพิเศษ (๒๒ มีนาคม ๒๔๗๒).

ข้าหลวงเทศาภิบาลคนต่อมาหลังจากพระยารัษฎาฯ มิได้มีบทบาทส่งเสริมการทำเหมืองแร่ เพราะกรมราชโลหกิจย้ายไปสังกัดกระทรวงเกษตราธิการ ทำให้ทางกันและยังมีเรื่องขัดแย้งกับกระทรวงมหาดไทย กรมราชโลหกิจเองก็มิได้มีบทบาทส่งเสริมการทำเหมืองแร่อย่างจริงจัง เพียงแต่ช่วยแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น เช่น เมื่อเกิดภาวะที่บุกตักแร่รัฐก็ให้ความช่วยเหลือเหมืองต่าง ๆ โดยรับจำนำแร่จากนายเหมืองและหางานโยธาให้กรมกรทำเพื่อแบ่งเบาภาระของนายเหมืองและมีให้กรมกรอพยพออกไป มิฉะนั้นจะหาแรงงานยากเมื่อราคาแร่ก็ขึ้น

๔. การจัดเก็บรายได้เหมืองแร่

สิ่งที่ดึงดูดให้รัฐบาลกลางสนใจหัวเมืองภาคใต้ คือ ผลประโยชน์ภาษีอากรที่ได้จากแถบนี้ เห็นได้จากอากรคิมนั้นมีปริมาณมากพอจะแลกเปลี่ยนกับอาวุธใช้ในราชการสงครามได้ นับตั้งแต่สมัยธนบุรี รัฐบาลกลางจึงมักส่งข้าราชการมาเร่งรัดเงินส่วยอากรในหัวเมืองแถบนี้อยู่เนือง ๆ จนกระทั่งในสมัยรัชกาลที่ ๔ จึงตั้งอำนาจการปกครองหัวเมืองชายฝั่งทะเลตะวันตกที่มีผลประโยชน์มากออกจากเมืองนครศรีธรรมราชมาไว้ที่กรุงเทพฯ และจัดส่งข้าราชการผู้ใหญ่ไปปกครองประจำเพื่อควบคุมดูแลผลประโยชน์โดยตรง

การจัดเก็บภาษีอากรในหัวเมืองภาคใต้แต่เดิมยังสืบสนชากระบิเบบ ภาษีอากรส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับกำทำเหมืองแร่ทั้งสิ้น ที่สำคัญคือ ภาษีผลประโยชน์ มี ๕ อย่างคือ อากรคิมนุ อากรเงิน อากรสุรา อากรบ่อนเบี้ย และภาษีสินค้าเข้าเมือง มีเจ้าเมืองรับประมูลผูกขาดภาษีทั้งหมดโดยเหมาเป็นเมือง ๆ ว่าเป็นหนึ่งเมืองนี้จะให้ภาษีแก่รัฐเท่าใด เมื่อมีการทำเหมืองแร่เพิ่มขึ้นแต่เจ้าเมืองไม่ยอมเพิ่มเงินประมูลให้สูงกว่าเดิมซึ่งรัฐไม่ทราบ จนกระทั่งใน พ.ศ. ๒๔๑๕ พระยาอภัยภูงคตทิสรักรษา (ตันกิมเจง) กงสูงใหญ่ไทยประจำสิงคโปร์ ได้เข้ามาขอประมูลภาษีเฉพาะที่เมืองภูเก็ตต่อรัฐโดยให้เหตุผลว่า พระยาวิชิตสงคราม (ทัต) เจ้าเมืองภูเก็ตเอาเปรียบรัฐบาล ส่งภาษีเพียงปีละ ๑๓,๓๒๐ บาท ทั้ง ๆ ที่ภูเก็ต

มีการทำเหมืองมากกว่าเมืองอื่น ขอประมูลเพิ่มปีละ ๓๒๐,๐๐๐ บาท รัฐบาล จึงจัดการไต่สวนเรียกเจ้าเมืองภูเก็ต ระนอง ตะกั่วป่า และพังงา มาสอบถาม และขอให้เพิ่มเงินประมูลมากกว่าที่พระยาอภัยภูงคตทิสรักษาเสนอมาเป็นอันกลาง เจ้าเมืองภูเก็ตได้ให้เพิ่มเป็นปีละ ๔๒๐,๐๔๐ บาท เหตุผลที่ยังคงให้เจ้าเมืองไต่ ผูกขาดภาษีอยู่เพราะหากให้พระยาอภัยภูงคต ซึ่งเป็นคนในบังคับอังกฤษได้ประมูล จะลำบากต่อการบังคับบัญชาไม่เหมือนคนในบังคับสยาม ในอีกประการหนึ่งเจ้าเมือง ไต่ออกทุนให้คนทำเหมือง ถ้าไม่ไต่ประมูลจะต้องขาดทุน การเพิ่มเงินภาษีครั้งนี้ทำ ให้รัฐได้เงินผลประโยชน์จากหัวเมืองชายทะเลตะวันตกถึงปีละ ๖๕๐,๖๔๐ บาท^๑

ในระหว่างปี ๒๔๑๔ - ๒๔๒๒ เกิดภาวะราคาคัญตกต่ำอย่างรุนแรง และมีการจราจลของพวกจีนฮังยี่ที่ระนองและภูเก็ตใน พ.ศ. ๒๔๑๕ กระทบกระเทือน ต่อการทำเหมือง เจ้าเมืองขอลดภาษีลงตั้งแต่ปี ๒๔๑๔ หลังจากปี ๒๔๒๒ การทำ เหมืองกลับสู่สภาพปกติและดีขึ้นเรื่อย ๆ แต่เจ้าเมืองกลับไม่ยอมประมูลภาษีเพิ่มให้ รัฐ พระยาอภัยภูงคต ก็ขอประมูลภาษีเพิ่มอีกครั้งหนึ่ง แต่รัฐยังคงมีนโยบายให้ เจ้าเมืองประมูลอยู่ เจ้าเมืองภูเก็ตไม่สามารถเพิ่มเงินประมูลให้สูงกว่าเดิมได้ จึงขอคืนภาษีให้รัฐทำเอง ดังนั้นตั้งแต่ปี ๒๔๒๕ การเก็บภาษีผลประโยชน์ในหัวเมือง ภาคใต้มี ๒ ประเภท คือ

ประเภทแรก ให้เจ้าเมืองรับผูกขาดเก็บภาษีส่งรัฐเช่นเดิม ซึ่งรัฐเสีย เปรียบ ในกรณีที่ราคาคัญเพิ่มแต่เจ้าเมืองไม่ยอมประมูลภาษีเพิ่มและเป็นช่องทาง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑ กจร. เอกสารรัชกาลที่ ๕ สารบัญญัตินิติพิเศษ จ.ศ. ๑๒๔๑ - ๑๒๔๒ เล่ม ๒, สารตราพระยาสุริยวงศ์ไวยวชิณ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (๓ พฤศจิกายน ๒๔๒๓) หน้า ๔๔ - ๕๐.

ให้เจ้าเมืองเบียดบังเอาเป็นผลประโยชน์ของตน มีเจ้าเมืองหลายคนที่ไม่สามารถ
ส่งเสริมให้บ้านเมืองมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ โดยชักชวนพ่อค้าให้มาลงทุนทำเหมือง
ได้ทำให้คิดหนี้ค่างชำระมาก บางคนก็ร่ำรวยจากการเป็นเจ้าภาษีและทำเหมือง

ประเภทที่สอง คือ รัฐทำเองโดยให้เจ้าเมืองเป็นพนักงานเก็บ
ครั้งแรกเกิดปัญหาต่าง ๆ มาก เพราะรัฐไม่สามารถจัดหาพนักงานไปเก็บภาษีชนิด
ต่าง ๆ ได้เพียงพอ และยังขาดประสบการณ์ ต้องให้ชาวจีนประมูลภาษีบางประเภท
ไป เช่น ภาษีฝิ่น ภาษีสุรา

ปรากฏว่าตั้งแต่ปี ๒๔๒๘ - ๒๔๓๓ หัวเมืองภาคใต้อีก ๕ เมือง เช่น
ภูเก็ต ระนอง ตะกั่วทุ่ง ตะกั่วป่า กระบี่ พังงา ฯลฯ คิดหนี้ภาษีอากรถึง
๗๒๗,๑๑๗ บาท^๑ รัฐจึงส่งพระยาพิชัยโกษาจากกรมท่าไปดำรงตำแหน่งข้าหลวงฝ่าย
หัวเมืองตะวันตก เพื่อแก้ไขระบบการเก็บภาษีอากรใหม่

การดำเนินงานของพระยาพิชัยโกษา ก็คือการประเมินภาษีผลประโยชน์
ของแต่ละเมืองใหม่ ส่งให้กระทรวงพระคลัง มาเปิดประมูลกำหนดอัตราอย่างค่า
ปรากฏว่าไม่มีเจ้าเมืองเมืองใดประมูลใต้นอกจากเมืองที่ทำสัญญาไว้ก่อนหน้า คือ
เมืองตรังและกระบี่ รัฐจึงให้เจ้าเมืองเป็นพนักงานเก็บภาษีโดยยอมให้ส่วนของ
ภาษีร้อยละ ๑๐ เป็นผลประโยชน์ของเจ้าเมือง และให้เสนอไปยังข้าหลวงว่าภาษี
ใดที่รัฐควรเก็บเพื่อให้กระทรวงพระคลังพิจารณาตัดสิน^๒

^๑ กจข. เอกสารรัชกาลที่ ๕ ค.๑๔.๔ ข./๔, เรื่องเงินภาษีอากรที่ค้าง
ตามหัวเมืองชายฝั่งทะเลตะวันตก (ร.ศ. ๑๑๐ - ๑๑๑).

^๒ กจข. เอกสารรัชกาลที่ ๕ ม.๒.๑๔/๓๔, เรื่องเสนอบัญชีกระทรวง
มหาดไทยตรวจราชการหัวเมืองปักษ์ใต้ (๗ ธันวาคม ร.ศ. ๑๑๕).

สำหรับภาษีที่เกี่ยวข้องกับการทำเหมืองแร่โดยตรงนั้น ก่อนที่จะมีการปรับปรุงระบบการเก็บใหม่และยังไม่มีพระราชบัญญัติเหมืองแร่บังคับใช้นั้น มีปัญหาหลายประการที่สร้างความยุ่งยากให้แก่ผู้ทำเหมือง คือ

๑. การเก็บภาษีหลายประเภทเกินความจำเป็น นอกจากอากรคิบูกหรือค่าภาคหลวงที่ผู้ทำเหมืองต้องเสียคิดตามจำนวนแร่ที่ขุดได้แล้ว ยังมีภาษีรับซื้อแร่ที่บังคับให้ผู้ทำแร่ต้องขายแร่ให้แก่เจ้าภาษี ค่าศัตราคิบูก (สำหรับคิบูกที่ส่งขายนอกพระราชอาณาจักร) ภาษีเศษคิบูก (เก็บเฉพาะเศษคิบูกที่ส่งออกเช่นกัน) ภาษีสุลีหามคิบูก ภาษีถลุงแร่ ภาษีถ่านไม้ (ใช้ในการถลุง) และภาษีชนคิบูกในเมือง เป็นต้น การระงับเสียภาษีเหล่านี้ตกอยู่กับผู้ทำเหมืองทั้งสิ้น

๒. ขาดมาตรฐานการเก็บภาษีที่แน่นอนในต่างเมืองและต่างเวลา เช่น เมืองภูเก็ต เก็บอากรคิบูก ๒ ชั๊ก ๑ ขณะที่เมืองหังงาเก็บ ๗ ชั๊ก ๑ และอัตราการเก็บเปลี่ยนแปลง แต่เจ้าภาษีจะแสดงผลของการเปลี่ยนอัตราการเก็บเนื่องตามภาวะการทำเหมือง^๑

๓. การคิดมาตรฐานน้ำหนักคิบูกในต่างท้องที่แตกต่างกันไป คือ การเก็บค่าภาคหลวงและค่าศัตราคิบูกคิดตามน้ำหนักถ่านหิน ซึ่งในมณฑลนครศรีธรรมราชและศรีลังกา คิดถ่านหนึ่งเท่ากับ ๓๐๐ ชั๊ก (๓ หาบ) แต่ที่มณฑลภูเก็ตและชุมพรคิดถ่านหนึ่งเท่ากับ ๓๕๐ ชั๊ก (๓ หาบครึ่ง) ทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำเสียเปรียบกันอยู่^๒

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑ กจช. เอกสารรัชกาลที่ ๕ ค.๑๔.๒ ก./๑๗, เรื่องอากรคิบูกหัวเมือง
ชายทะเลตะวันตก ร.ศ. ๑๑๕ - ๑๑๘.

^๒ เรื่องเดียวกัน.

๔. เสียภาษีหลายชั้นหลายหน เช่น คีบูกที่ออกจากเมืองรามันต้องส่งผ่านเมืองไทรบุรีหรือเมืองตานี กลับต้องเสียภาษีค่าภาคหลวงอีกภวาทหนึ่ง ๑๔ เหรียญให้แก่เจ้าเมืองทำให้คนไม่ยอมมาทำเหมืองที่เมืองรามัน

ปัญหาการขาดระบบการเก็บภาษีที่แน่นอนสร้างความไม่เป็นธรรมและเป็นช่องทางให้พนักงานเก็บภาษีเอาตัวเอาเปรียบผู้ทำเหมืองได้มาก เป็นสาเหตุสำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้คนไม่ยอมเข้ามาทำเหมืองแร่ในไทย ในการแก้ไขปรับปรุงอัตราค่าภาคหลวงและภาษีอย่างอื่น ๆ นั้น แม้รัฐจะส่งพระยาทิพยโกษามาจัดระบบการเก็บภาษีใหม่ แต่ระยะแรกรัฐยังคงเห็นแก่ผลประโยชน์มากกว่า คำนึงถึงความไม่เป็นธรรมในการเก็บ ดังเห็นได้จากกรณีที่จะยกเลิกภาษีผูกขาดรับซื้อแร่ที่สร้างความเดือดร้อนยิ่งแก่ผู้ทำเหมือง จนเมื่อพระยาทิพยโกษาได้ชี้ให้เห็นถึงผลเสียรัฐจึงยอมยกเลิกไป และจากข้อเสนอของนายมุลเลอร์ เจ้ากรมราชโลหกิจ ให้ลดอัตราการเก็บค่าภาคหลวงคีบูกให้เท่ากับหัวเมืองมลายูของอังกฤษร้อยละ ๑๐ จากอัตราเดิมร้อยละ ๑๗ แต่รัฐปฏิเสธ เข้าใจว่าคงไม่สามารถทำได้ เพราะแม้แต่ภาษีเล็กน้อย ๆ รัฐยังไม่อนุญาต ฉะนั้นค่าภาคหลวงที่เป็นภาษีหลักคงเป็นไปได้ยาก

อย่างไรก็ตาม เมื่อมีเสียงเรียกร้องของผู้ทำเหมืองต่อการเก็บภาษีอย่างไม่เป็นธรรมมากขึ้น และสภาพการทำเหมืองแร่ในไทยไม่รุดหน้าเท่ากับมลายู ชาวตะวันตกส่วนใหญ่ยังไม่กล้าเข้ามาลงทุน เพราะสับสนต่อการเก็บภาษีเหมืองแร่ของไทย รัฐจึงเริ่มตระหนักถึงปัญหานี้และจัดการแก้ไขการเก็บภาษีให้ได้มาตรฐานคือ

กจช. เอกสารรัชกาลที่ ๕ กษ.๖.๑/๔, เรื่องเหมืองแร่ต่าง ๆ ทางเมืองรามัน (๑๔ มกราคม ร.ศ. ๑๑๐).

๑. ยกเลิกการเก็บค่าภาคหลวงและค่าธรรมเนียมที่โซมาแต่เดิมให้
 กงเก็บตามพระราชบัญญัติเหมืองแร่ ก่อ ๑. ค่าภาคหลวง ๒. ค่าค้ำคร่าค้ำบุก
 ๓. ค่าเผา ๔. ค่าคว่ำ

๒. กำหนดค้ำคร่าเก็บค่าภาคหลวงค้ำบุกให้ขึ้นลงตามราคาแร่ค้ำบุกที่ซื้อขาย
 ภายในในเมืองปีนัง ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๔๓

๓. เปลี่ยนมาตรการเก็บค่าภาคหลวงที่เดิมเก็บเช่นภาราก่อให้เกิด
 ภัยพิบัติการค้ำคร่าหนักเปลี่ยนเก็บเป็นหาบจีน (๑ หาบจีน เท่ากับ ๑๐๐ ชั่ง) ตาม
 แบบเมืองมลายูตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๔๓

๔. ยกเลิกการเก็บค่าภาคหลวงค้ำบุกเป็นเนื้อค้ำบุก ๑๐ ปีกชัก ๑ ปีก
 ซึ่งผู้ทำเหมืองต้องรอให้ครบ ๑๐ ปีกจึงจะจำหน่ายได้ สร้างความยุ่งยากและรัฐ
 ยังต้องนำอากาศค้ำบุกไปขายอีก จึงเปลี่ยนเก็บเป็นเงินเหรียญมาเลยตามราคาซื้อขาย
 ภายในในเมืองปีนัง เมื่อถึง พ.ศ. ๒๔๔๖ ได้เปลี่ยนมาเก็บเป็นเงินบาทแทน
 (๑ เหรียญมาเลย = ๑.๗๕ บาท) ซึ่งมีผลกระทบต่อเศรษฐกิจในภาคใต้โดยเฉพาะ
 ในภูเก็ตที่มีการใช้เงินเหรียญมาเลย อย่างแพร่หลายทั้งในวงการเหมืองแร่และ
 การค้า กล่าวคือ ทำให้ระบบการเงินในภาคใต้มีต้องผูกอยู่กับการเปลี่ยนแปลงค่า
 เงินเหรียญของต่างประเทศและสะดวกต่อการค้าขายกับภูมิภาคอื่น ในผลโดยตรง
 ที่มีต่อวงการเหมืองแร่คือ การซื้อขายค้ำบุกไทยต้องขึ้นกับตลาดที่ปีนังซึ่งใช้เงินเหรียญ
 มาเลย เป็นมาตรากำหนด ฉะนั้นในกรณีที่ค่าเงินบาทลดลงทำให้เงินเหรียญมาเลย
 สูงขึ้น นายเหมืองแร่ได้รับเงินบาทมากขึ้นเป็นกำไรไป ภาวะดังกล่าวเกิดขึ้นในช่วง
 ปี ๒๔๕๓ - ๒๔๖๓ แต่หากอัตราแลกเปลี่ยนเงินบาทสูงขึ้น ทำให้นายเหมือง
 ขายแร่ได้รับเงินบาทน้อยลง นายเหมืองเดือดร้อนเพราะการใช้จ่ายที่เกี่ยวข้องกับ
 เหมืองแร่ เช่น ค่าภาคหลวง ค่าจ้างคนงาน เครื่องอุปโภคบริโภค คิดเป็นเงินบาท

ดังเช่นที่เกิดขึ้นในปี ๒๔๖๔^๑

๕. กำหนดการเก็บค่าภาคหลวงคิงบุก ๑๐ หาบ เทียบเท่าเนื้อคิงบุก ที่ลดลงแล้ว ๖๕ หาบ ต่อมาเมื่อกรรมวิธีการถลุงแร่ได้เนื้อคิงบุกมากกว่าเดิมและ มีการส่งแร่คิงบุกไปถลุงที่บิ๊นังซึ่งได้เนื้อแร่ถึง ๗๐ % ทำให้รัฐเสียเปรียบไป ๕ % ในปี ๒๔๕๒ จึงเปลี่ยนการเก็บค่าภาคหลวงคิงบุกคิดเทียบอัตราแร่คิงบุก ๑๐ หาบ เท่ากับเนื้อคิงบุก ๗๐ หาบ^๒

นอกจากนี้ หลังจากมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติเหมืองแร่แล้วได้ กำหนดอัตราค่าธรรมเนียมใบอนุญาตต่าง ๆ อันเป็นรายได้จากเหมืองแร่อีกอย่าง หนึ่ง ฉะนั้น เมื่อสิ้นสมัยรัชกาลที่ ๕ ระบบการจกเก็บภาษีเหมืองแร่จึงเข้าสู่มาตร- ฐานเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ชาวตะวันตกเข้ามาลงทุนทำเหมืองมากขึ้น และทำให้เกิด "เงินพิเศษ" อันเป็นรายได้สำคัญอีกทางหนึ่งเพื่อช่วยทำนุบำรุงบ้านเมือง เงิน พิเศษนี้ส่วนใหญ่ได้จากริษัทเหมืองเรือซุก ดังนั้นจึงมีการกำหนดอัตรากาเรือก "เงินพิเศษ" จากบริษัทที่ทำเหมืองที่บิลลองทางน้ำหรือที่สาธารณประโยชน์ในอัตรา ๓๐,๐๐๐ บาทต่อเรือซุก ๑ ลำ^๓ รายได้จากค่าภาคหลวงและค่าธรรมเนียมต่าง ๆ

^๑ กจร. เอกสารรัชกาลที่ ๖ กส.แผนกสารบรรณ ส่วนคำสั่ง แฟ้ม ๑๓๑/ ๒๕๔, เรื่องกรมราชโลหกิจส่งงบประมาณประจำปี ๒๔๖๔.

^๒ กจร. เอกสารรัชกาลที่ ๕ กษ.๖.๑/๓๖, เรื่องภาษีแร่ต่าง ๆ ที่นำไปค้าขายต่างประเทศและการอนแร่ (๒๗ เมษายน ร.ศ. ๑๒๓ - ๑๔ มกราคม ร.ศ. ๑๒๔).

^๓ กจร. เอกสารรัชกาลที่ ๗ กษ.๔.๑/๖๕, เรื่องนายทอมัส เยมส์ เชปฮอด หรือบริษัทระแงงทำบ่อแร่กับเรื่องเงินก่านัดดาเงินแป๊ะเจี๊ยะ (๑๖ มีนาคม ๒๔๖๔ - ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๔).

นำเงินมาสู่รัฐปีหนึ่งเป็นจำนวนมาก ทำให้กรมราชโลหกิจเป็นหน่วยงานที่ทำ
รายได้มากเป็นที่สองรองจากกรมป่าไม้

๕. การคมนาคม

การทำเหมืองแร่มักอยู่ในท้องถิ่นทุรกันดารตามป่าเขาที่มีแหล่ง
แร่มาก การคมนาคมที่สะดวกจึงมีความสำคัญยิ่งต่อการขยายการทำเหมืองให้
ไปคามท้องที่ต่าง ๆ ด้วยจำเป็นต้องขนส่งแร่ เครื่องมือเครื่องใช้และสินค้าอื่น ๆ
แต่การทำเหมืองแร่ก็มีส่วนทำลายทางน้ำ คลอง ด้วยดินทรายจากการขุดแร่ที่ถม
ทำให้ทางน้ำคั้นเขิน จึงเป็นหน้าที่ของรัฐที่ควรมีมาตรการควบคุม พร้อมทั้งนำเงิน
รายได้จากการทำเหมืองแร่มาใช้ในการพัฒนาทางคมนาคมเพื่อทำให้กิจการเหมือง
แร่รุ่งเรืองต่อไป

การพัฒนาทางคมนาคมจึงเป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่ารัฐตั้งใจส่งเสริม
กิจการเหมืองแร่จริงจังแค่ไหน ในขณะที่รัฐมีรายได้มหาศาลจากกิจการนี้
แต่ในความเป็นจริง สภาการคมนาคมในภาคใดกลับขาดความเอาใจใส่จากรัฐ
โดยสิ้นเชิง ทั้งที่มีการเรียกร้องจากผู้ทำเหมือง พนักงานราชโลหกิจ ส่วนกลางและ
ส่วนท้องถิ่นให้รัฐเร่งแก้ไขปัญหานี้ และถึงแม้เจ้าเมืองและข้าหลวงเทศาภิบาลจะ
ได้พยายามพัฒนาการคมนาคมให้มีสภาพดีขึ้นก็ตาม แต่ต้องประสบปัญหาและอุปสรรค
นานับประการไม่เพียงแต่จะขาดเงิน ขาดผู้ชำนาญการโยธาและยังขาดความเข้าใจ
และความเอาใจใส่จากส่วนกลางด้วย

ผู้ทำเหมืองแร่ต้องช่วยเหลือตัวเองโดยสร้างถนน ทางเกวียนพอนขนส่งสินค้าได้ แม้เมื่อสมัยพระยารัษฎานุประดิษฐ์ดำรงตำแหน่งสมุหเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ตได้ตัดถนนหลายสายเพื่อส่งเสริมการทำเหมืองและการค้า แต่การสร้างถนนยังขาดเทคนิคและการเตรียมการ ถนนไม่ถูกต้องตามมาตรฐานจึงทรุดโทรมเร็ว^๑ การขาดการคมนาคมที่ดีมีผลเสียหลายประการ นอกจากไม่เป็นการส่งเสริมการทำเหมืองแร่แล้ว เจ้าพนักงานราชโลหกิจห้องที่ยังยากที่จะปฏิบัติงานดูแลการทำเหมืองให้เป็นไปตามพระราชบัญญัติและรักษามลประโยชน์ของรัฐได้ พนักงานราชโลหกิจประจำมณฑลภูเก็ตซึ่งรับผิดชอบในพื้นที่เมืองหลังสวนยากที่จะเข้าไปตรวจการทำเหมืองที่นั่น แม้แต่ชาวจีนที่ออกทนต่อความลำบากได้ยังไม่อยากทำเหมืองที่หลังสวน เพราะการคมนาคมยากลำบากมากทั้ง ๆ ที่หลังสวนมีแร่ดีบุกมาก^๒ ผลเสียประการสำคัญคือ ก่อให้เกิดการดิเคียนจากต่างชาติ หนังสือพิมพ์อังกฤษที่สิงคโปร์โจมตีรัฐบาลไทยอยู่เสมอว่า ไม่ปรับปรุงการคมนาคมในดินแดนภาคใต้เป็นการชักขวางความเจริญ เมื่อเปรียบเทียบกับการคมนาคมในหัวเมืองมลายูของอังกฤษรายได้จากเหมืองเป็นจำนวนถึง ๔๖ % ของรายได้ประเทศ ซึ่งรายได้ส่วนใหญ่มลายูนำสร้างทางรถไฟและถนนอย่างก็^๓ ตรงข้ามกับไทยโดยเฉพาะมณฑลภูเก็ตที่นำรายได้

^๑ กจข. เอกสารรัชกาลที่ ๕ ยช.๑/๒๕, สำเนาบันทึกของนายเฮนรี บีสกอตที่พระยาศรีสหเทพนักษัตรามบังคมทูลกรมพระสมมตอมรพันธุ์ (๑๗ มกราคม ร.ศ. ๑๒๑).

^๒ กจข. เอกสารรัชกาลที่ ๕ ม.๒.๑๔/๕, รายงานพระยารัตนเสริฐ ซึ่งได้ตรวจราชการในมณฑลชุมพร (๒๐ - ๒๔ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๑๘).

^๓ B.P.P.3/12, 18, Diplomatic and Consular Report 1907, 1910, 1911.

แก่รัฐเป็นที่สองรองจากมณฑลกรุงเทพฯถึงปีละ ๔,๐๐๐,๐๐๐ บาท แต่ได้เงิน
บำรุงมณฑลเพียง ๑๐๐,๐๐๐ บาท หรือ ๒.๕ % ของรายได้ ที่เหลือส่งเข้า
กรุงเทพฯ ซึ่งเป็นการไม่ยุติธรรมต่อมณฑลภูเก็ตอย่างยิ่ง ข้อแตกต่างนี้เป็นที่วิจารณ์
ในหมู่ข้าราชการชาวอังกฤษ และเป็นสัญญาอันตรายต่อหัวเมืองปักษ์ใต้ เมื่อ
อังกฤษเพ่งเล็งว่า ภูเก็ตเป็นดินแดนที่มีทรัพยากรอุดมสมบูรณ์และเป็นประโยชน์ต่อ
ความก้าวหน้าทางการค้าของอังกฤษ หากไทยยังเพิกเฉยไม่ปรับปรุงการคมนาคม
อังกฤษอาจถือสิทธิ์เข้าดำเนินการปกครองได้

ชาวตะวันตกได้บรรยายถึงสภาพทางคมนาคมทั่วภาคใต้ในราว พ.ศ. ๒๔๕๐-
๒๔๕๓ ว่า ไม่มีความหมายของคำว่า "ถนน" ตามความเข้าใจของชาวยุโรปเลย
ในมณฑลปัตตานี มีถนนเพียง ๑ - ๒ สายในมณฑลชุมพรและนครศรีธรรมราชแต่
เป็นโคลนตมและส่วนใหญ่เป็นทางเกวียน ส่วนมณฑลภูเก็ตที่ร่ำรวยที่สุดทางคมนาคม
ก็แต่เฉพาะในเกาะภูเก็ต นอกนั้นมีถนนเพียง ๓ - ๔ สายที่คึกคักระหว่างอำเภอ
ดังนั้นการคมนาคมติดต่อส่วนใหญ่จึงใช้ทางเรือซึ่งพระยาทิพโยโกษาเคยเสนอให้รัฐ
จัดเรือเมล์สักลำ เพื่อขนส่งสินค้าช่วยเหลือพ่อค้าภูเก็ตให้สมควรกับที่เก็บผลประโยชน์
จากชาวบ้านไปบ้างแต่รัฐปฏิเสธ ด้วยเหตุผลทางการเงินและยังไม่เห็น
ความจำเป็น การเดินเรือติดต่อในทางภาคใต้จึงต้องอาศัยความช่วยเหลือของบริษัท
เดินเรือต่างประเทศตลอดมา

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

กจช. เอกสารรัชกาลที่ ๕ ม. ๑๔/๕๐, พระยาศรีสุนทรเทพและมิสเตอร์
เวสเทินภาคไปตรวจราชการมณฑลภูเก็ต ไทรบุรี นครศรีธรรมราช (๖ - ๗
กันยายน ร.ศ. ๑๒๕).

ภายหลังจากการที่พระยาสิทธิเทพและมิสเตอร์เวสเทินภาคได้เดินทาง
 ตรวจราชการภาคใต้ใน พ.ศ. ๒๔๕๐ ซึ่งให้เห็นถึงความจำเป็นจะต้องปรับปรุง
 การคมนาคมแล้ว รัฐจึงเริ่มมีปฏิริยาต่อการณ์บ้าง แมก่อนหน้านั้น ๕ ปี จะมี
 การตั้งกองโยธาประจำหัวเมืองเพื่อมอบหมายให้สร้างถนนแต่ขาดเงินจึงไม่เกิด
 ประโยชน์อันใด ในระยะเวลาดังกล่าวไทยประสบกับปัญหาการขยายอิทธิพลของ
 อังกฤษให้หัวเมืองภาคใต้ ปัญหาและการวิจารณ์ใด ๆ ที่เกี่ยวข้องกับระหว่างรัฐบาล
 ไทยกับอังกฤษย่อมมีผลกระทบกระเทือนถึงความมั่นคงของประเทศ ดังนั้น รัฐจึง
 เห็นความจำเป็นในการสร้างทางรถไฟสายใต้ขึ้น ด้วยเหตุผลทางการปกครองและ
 ความมั่นคงเป็นอันดับแรกและเหตุผลทางเศรษฐกิจเป็นอันดับรอง ดังรายงานการ
 ประชุมเสนาบดีสภา วันที่ ๒๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๔๕ ว่า

ทางรถไฟสายแหลมมลายู คิดข้างทางประโยชน์กว่าใดถึงเท่ากลับหรือยิ่งกว่า
 สายเชียงใหม่ ทางประโยชน์การปกครองท่าราชการบ้านเมืองทางแหลม
 มลายูคงเป็นอยู่อย่างเป็นมาแล้ว ถึงจะทำรถไฟหรือไม่ทำไม่สู้มีประโยชน์
 ฝึกกันนัก...ว่าโดยขอรถไฟสายแหลมมลายูมีทางจำเป็นเพื่อป้องกันพระราช
 อาณาจักรเป็นสำคัญที่หนึ่ง เพื่อประโยชน์กำไรเป็นที่สองรองมา

อย่างไรก็ตาม การมีรถไฟช่วยส่งเสริมการค้าเหมืองแร่เพียงสร้าง
 ความสนใจให้มีการลงทุนทำเหมืองในแถบชายฝั่งทะเลตะวันออกที่ทางรถไฟผ่าน
 เท่านั้น เพราะรัฐมิได้สร้างถนนเชื่อมต่อกับทางรถไฟเข้าอำเภอรอบหรือตำบล โดย
 หวังรอให้ผู้เข้าทำเหมืองแรงแย้มเสีย "เงินพิเศษ" เพื่อให้ทำนุบำรุงท้องถิ่นกลับ
 ถูกปิดเขื่อนและเงินเหล่านี้ต้องส่งให้ที่กรุงเทพฯ สภาพการคมนาคมโดยทั่วไปจึง

กจช. เอกสารรัชกาลที่ ๕ ยธ.๑/๒๔, ความเห็นเรื่องสร้างทางรถไฟ
ในพระราชอาณาเขต ร.ศ. ๑๒๐.

ทรุคโทรมแม้แต่มณฑลภูเก็ตที่เคยได้รับการปรับปรุงการคมนาคม เช่นเดียวกับวิธี
 ของทางหัวเมืองมลายูของอังกฤษในสมัยพระยารัษฎานุประดิษฐ์ แต่หลังจากนั้น
 ขาดการส่งเสริม รัฐมิได้ให้ความสนใจปรับปรุงการคมนาคมอันถือเป็นวิถีทางหนึ่ง
 ที่ช่วยส่งเสริมการทำเหมืองแร่ได้ แม้กระทั่งเมื่อสองทศวรรษที่ผ่านมา เมื่อ
 จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ อดีตนายกรัฐมนตรี้ ได้เดินทางตรวจราชการภาคใต้เมื่อ
 พ.ศ. ๒๕๐๖ ปัญหาที่สำคัญที่สุดคือการขาดการคมนาคมแทบทุกจังหวัดและไม่มีโรง
 ถลุงแร่ดีบุกในภาคใต้เลย ซึ่งทั้งสองสิ่งนี้เป็นปัจจัยสำคัญของการทำเหมืองแร่
 การพัฒนาคมนาคมจึงเป็นเครื่องชี้ให้เห็นถึงความล้มเหลวในบทบาทของรัฐในการ
 กระจายรายได้ อันเกิดจากผลประโยชน์ของท้องถิ่นให้กลับไปสู่การพัฒนาท้องถิ่น

สรุปแล้วจะเห็นได้ว่า บทบาทของรัฐต่อกิจการเหมืองแร่ในระหว่าง
 พ.ศ. ๒๔๓๔ - ๒๔๗๔ ยังคงเป็นการควบคุมการทำเหมืองแร่ให้เป็นไปตามพระ
 ราชบัญญัติในด้านการอนุญาตสิทธิทำแร่และรายได้จากเหมืองแร่เท่านั้น ยังไม่มี
 การวางแผนและส่งเสริมปัจจัยการผลิตค่านเงินทุน แรงงานและเทคนิควิชาการ
 ให้เห็นอย่างเด่นชัด เพียงแต่แก้ปัญหาเฉพาะหน้าที่เกิดขึ้น แม้กรมราชโลหกิจ
 ซึ่งเป็นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องโดยตรงต่อการทำเหมืองแร่จะมีผู้บริหารและเจ้าหน้าที่
 ที่มีความรู้ความสามารถ แต่จากการขาดความเอาใจใส่ส่งเสริมจากรัฐ ทำให้
 กรมราชโลหกิจอยู่ในสภาพลุ่มลุกคลุกคลานมาโดยตลอด การบริหารงานจึงขาด
 ประสิทธิภาพเท่าที่ควร กล่าวโดยส่วนรวมแล้วปัญหาอุปสรรคของกรมราชโลหกิจ
 มิได้เกิดจากความบกพร่องจากการปฏิบัติงานภายในกรม แต่เกิดจากการขาดความ

กระทรวงมหาดไทย, รายงานตรวจราชการจังหวัดภาคใต้ พ.ศ. ๒๕๐๖
 (พระนคร : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น, ๒๕๐๘).

ตระหนักถึงความสำคัญที่จะต้องมีจุดมุ่งหมายที่ส่งเสริมการพัฒนากิจการเหมืองแร่
 สิ่งที่สะท้อนให้เห็นอย่างสำคัญอีกประการหนึ่งคือ การพัฒนาทางคมนาคม อันเป็น
 ทางหนึ่งที่จะทำให้กิจการเหมืองแร่ก้าวหน้าและสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจ
 แลกกลับได้รับการเพิกเฉยจากรัฐโดยเจตนาหรือไม่ก็ตาม แม้เหตุผลหลักคือความ
 ต้องการรายได้จากท้องถิ่นเพื่อจัดการปฏิรูปบริการการปกครองส่วนกลางให้มั่นคง
 ก็ตาม แต่สิ่งที่รัฐควรคำนึงถึงคือ ความมั่นคงทางเศรษฐกิจในท้องถิ่น ย่อมมีส่วน
 สำคัญต่อความมั่นคงของชาติเช่นกัน ในเหตุผลอีกประการหนึ่ง อาจเป็นด้วยเอกชน
 ที่มีบทบาทสำคัญในกิจการเหมืองแร่คือชาวจีนและชาวตะวันตกนั้นเป็นชาวต่างชาติ
 รัฐจึงปล่อยให้ว่างภาวะของการพัฒนากิจการเหมืองแร่ให้ตกอยู่แก่เอกชน รัฐเป็นเพียง
 ผู้ควบคุม สร้างสภาพแวดล้อมในด้านความสงบเรียบร้อยให้เหมาะสมต่อการงูใจ
 ให้เอกชนเข้ามาลงทุนเท่านั้น ฉะนั้น จึงกล่าวได้ว่าเอกชนมีบทบาทสำคัญต่อกิจการ
 เหมืองแร่ในยุคนี้ เริ่มจากชาวจีนเป็นผู้รุกรายทางพัฒนาการทำเหมืองแร่ไทยให้เข้า
 สูยุคใหม่ด้วยการบุกเบิกพื้นที่แหล่งแร่ด้านเงินทุนและแรงงาน แม้การทำเหมืองของ
 ชาวจีนยังเป็นแบบเก่า แต่เมื่อชาวตะวันตกก้าวเข้ามามีบทบาทพัฒนากิจการเหมือง
 แร่ให้ทันสมัยนั้นก็ไ้เรียนรู้ปัญหาและวิธีการทำเหมืองจากชาวจีนเพื่อนำมาปรับปรุง
 ทำให้การทำเหมืองแร่ของไทยเข้าสู่กิจการอุตสาหกรรมแบบใหม่อย่างแท้จริง